

L'estudi de la llengua i la literatura catalanes al Rosselló al segle XIX: balanç i estat de la qüestió

Pep Vila
(Societat Verdaguer)

La meva intervenció en les V Jornades d'Intercanvi Cultural celebrades a Perpinyà, en les quals el Consell General del Rosselló va posar a disposició dels organitzadors i els participants els seus serveis i locals allunyats del centre vital de la vila, com si fossim un grup d'exiliats o d'extraterrestres que debatéssim una matèria estranya, en un país estrany, amb l'única presència de dos o tres rossellonesos testimonials, em va servir de pretext per posar èmfasi en el procés d'inventari i de realitzacions de la Renaixença al Rosselló, sense perdre de vista èpoques anteriors, en el camp de la cultura literària, i quins eren els moviments, institucions, autors i obres sobre els quals, al meu entendre, caleria insistir, fer més recerca. La Renaixença rossellonesa, entesa en un sentit ampli, no només havia d'elaborar un producte poètic, necessitava també dels erudits, d'historiadors, de lexicògrafs i de gramàtics per recuperar uns signes d'identitat, recordar les grandeses passades, un passat historicoliterari comú, per deixar constància dels trets propis i diferencials d'aquella província arraconada, que dia rere dia, sense institucions pròpies, restava més ofegada pels progressos de la llengua i la cultura nacionals.¹ Cal dir, en honor a la veritat, que aquesta operació plena d'obstacles no va acabar de reeixir. A l'abandó de la llengua i cultura catalanes s'hi afegia el seu menyspreu per les classes dirigents.

Més que bastir un petit resum sobre la història literària del segle XIX al Rosselló, em vaig entretenir a «denunciar» els punts febles que hi havia sabut trobar, fent un ràpid balanç del que, al meu en-

1. Sobre l'assimilació que a França han patit les cultures regionals, llegiu WEBER, Eugen. *La fin des terroirs*. París: Fayard, 1983.

tendre, s'havia aconseguit fins ara. Manquen encara estudis previs que jo ara aquí no puc ni plantejar, com per exemple el paper políticocultural dels successius governs de l'hexàgon, el joc i l'alternança de les idees polítiques locals en aquell departament de França, els canvis socials, la condemna perpètua als «patuesos» —allí en deien «catalanades» o «literatura de porró»—, la marginació que sofria el català literari en les institucions perpinyanenques,² la manca d'un poder polític autònom,³ o la tebiesa i l'apoliticisme de les elits intel·lectuals⁴ rosselloneses d'obediència catalana, pel que feia al seu discurs patriòtic, sobre la qual podríem elaborar una petita antologia.

Durant l'anomenada Guerra del Francès, bona part dels bàndols, proclames, gasetes, decrets bilingües en francès o en castellà/català, impresos sota iniciativa de les autoritats franceses, que ela-

2. El mateix any que l'historiador J. Bernat Alart (1824-1880) era convitat, com a representant del Rosselló, a compartir els Jocs Florals de Barcelona, Lleó Fabre de Llaró, secretari de la secció de lletres de la Société Agricole, va deixar ben clar en el discurs del concurs de poesia de 1868 (BSASLPO, vol. XVII, p. 39) que les obres escrites en llengua catalana, la llengua dels avis, no hi tenien cabuda: «une de les vingt poésies que nous on été adressées, nous devons le dire pour être complet, avait revêtu l'habit catalan. L'oeuvre était attrayante et bien faite. Mais elle a dû éter mise hors de concours. La langue catalane, toute langue maternelle qu'elle peut nos être, n'était pas prévue au programme et avec raison. Trop souvent ses tournures, son accent, sa vivace énergie empiètent sur l'élégance, la clarté, la politesse exquise et délicate de notre langue française. Nous n'éprouvons aucun besoin de faire revivre l'idiome de nos aïeux, et d'augmenter son influence. Respectons-le dans son passé, dans les antiques souvenirs de nos pères qu'il nous a légués. Mais ne regardons cet instrument que comme une curiosité, un monument historique à aimer, à conserver, à benir pour tout ce qu'il a produit de bon et de beau... Soyons utiles. Tel est le cri, la préoccupation de notre temps!»

3. Pierre Vidal, en el pròleg al *Cansoner catalá de Rosselló y Cerdanya* (Imp. Julià, 1885), s'expressava en aquests termes sobre el fenomen de la renaixença catalana: «De l'autre côté des Pyrénées, la renaissance des lettres catalanes a pris une tournure qui est propre à la Catalogne; nous voyons cette renaissance avec joie, mais nous sommes persuadé, pour notre part, qu'elle serait parfaitement impossible, et, en tout cas, inutile et impolitique de ce côté des monts.»

4. «Nous sommes Catalans, nous voulons rester Catalans, oui; mais sans rien perdre [...] de notre glorieux titre de Français, que nous soutiendrons, s'il le fallait encoré [...], comme l'ont soutenu toujours les Roussillonnais, soit au col de Banyuls, soit à Peyrestortes, et, plus récemment, à Beaune-la-Rolande et à Villersexel.» PEPRATX, J. «Rapport sur le concours de poésies de 1886». BSASLPO 1887, p. 270.

bora el govern ocupant de Catalunya per tal d'acomplir l'annexió del Principat a França, en aquell assaig de catalanitzar la política, provenien de Perpinyà o bé són impresos aquí per editors i col·laboradors que treballaven per a l'exèrcit del Govern General de Catalunya. Tot aquest material, la majoria tendencios, a més de servir per a estudiar la legislació del Govern francès establert al país, té, en el cas de la documentació bilingüe, un interès ideològic i lingüístic remarcable.

Ara i aquí deixo de banda el tema del teatre, que desbordaria els marges d'aquestes notes, llevat de comentar la presència d'una companyia de teatre de Barcelona a Perpinyà, que, entre altres obres, representa Scribe⁵ en català.⁶

Actualment tinc en premsa un estudi sobre el teatre rossellonès al segle XIX, que forma part de les actes d'un congrés celebrat l'any 2010 a Maó, sobre l'escena als Països Catalans durant l'època que va de Joan Ramis fins a Vicenç Albertí. Molt abans que Manuel Milà i Fontanals fes de provençalista tot estudiant el món dels trobadors en el context del moviment català de ressorgiment cultural, els erudits i acadèmics rossellonesos com Jaubert de Paçà, Pere Puiggarí⁷ o Bernat Alart, entre d'altres, ja s'havien fixat en les figures dels seus Berenguer de Palol, Guillem de Cabestany, etc.

La Renaixença rossellonesa va anar endarrerida cinquanta anys en relació amb la catalana. Les bases socials, econòmiques i intel·lectuals d'aquest territori eren molt distintes, a més de febles, problema sobre el qual ara no em puc detenir. L'erudició filològica i històrica s'expressava únicament en francès.⁸ A la primera meitat del segle XIX, hi havia tot un corrent de literatura tradicional, sense pretensions literàries (goigs, teatre religiós, literatura religiosa),

5. Eugène Scribe (1791-1861). Dramaturg francès molt prolífic, autor d'innombrables peces curtes. La seva obra fou molt representada durant el Romanticisme.

6. Vegeu l'apèndix II.

7. Pere Puiggarí fou l'autor de la «Noticia sobre los trovadores catalanes» inclosa dins l'estudi inicial de Fèlix TORRES AMAT a *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico...* Barcelona, 1836, p. xxxix i s.

8. ROSSET, Philippe. «Aux origines de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales». BSASLPO, vol. XCIII (1985), p. 25-34.

que progressivament s'anava extingint. La generació nascuda del 1870 al 1900 formava ja una veritable plèiade d'escriptors de llengua francesa.

Com que a la fi del segle XIX la llengua catalana tenia un paper molt secundari en la vida social, política i cultural de les terres del Nord, bàsicament privava el concepte de tradició: goigs, poesia religiosa i satírica, la cançó política, proverbis, adaptació de faules franceses, teatre de sants i de passions, tot amb un fort regust localista i dialectalitzant, etc. La temàtica religiosa, a mans dels estrats populars, acotava massa l'idioma i el català dominava en l'oralitat. L'única institució en la qual el català tenia una certa presència assegurada era l'àmbit de l'Església. La Renaixença, la sostenen corrents eclesiàstics, tradicionalistes. En aquest sentit, seria interessant inventariar les traduccions i les edicions catalanes dels catecismes rossellonesos.⁹

Escriptors renaixentistes com Gabriel Boixeda, Josep Bonafont,¹⁰ Jaume Boher, Pere Courtalís, Antoni Jofre, Justí Pepratx, Francesc Rous, Pere Talrich, etc. fan una feina lloable, escriuen obra de creació, essencialment de caire poètic, però es desinteressen de l'escena i de la prosa de creació. Hi ha el cas singular d'Albert Saisset, el qual esmento com a valor atípic, que va restaurar un cert esperit costumista, popular.¹¹ Amade considerava que Saisset afrancesava més la llengua o facilitava el seu afrancesament. Encara que no és el primer a fer-ho, fereix el català des d'un punt de vista fonètic, en relació amb la grafia. Hi ha fragments de les seves obres sovint inintel·ligibles. El gramàtic i home de lletres Enric Guiter va dir en una ocasió: «sóc del país d'aquell catastròfic Un Tal, que va pensar matar la llengua catalana al Rosselló.»¹²

9. Vegeu l'apèndix I.

10. Vegeu PONS, J. S. «Lo Pastorellet et la Renaissance en Roussillon». *Revue Catalane*, 1907, p. 324-330.

11. Casas Carbó des de *L'Avenç* va encomanar a Pere Vidal un pròleg per a una antologia de versos de Saisset: *Perpinyanenques* (Barcelona, 1910, apèndix VIII), amb un sistema ortogràfic adaptat, com havia fet uns anys abans Carles Bosch de la Trinxeria en reescriure i publicar una obra teatral de Bergnes representada a Perpinyà (vegeu la nota 42).

12. Declaracions publicades a *La Nova Revista*, any I, núm. 5 (set.-oct. de 1955), p. 122.

Cap a la fi del xix, l'impacte i la influència de Verdaguer, i dels Jocs Florals, i els contactes entre escriptors de les dues bandes, fan que hi hagi una producció interessant, de reivindicació cultural, majoritàriament en el camp de la poesia. Aquest primer «catalanisme», inspirat en la Renaixença barcelonina, s'inicia cap a 1870. Aquesta cultura local era, però, molt fràgil. Potser mancava al darrere una societat rossellonesa amb una certa infraestructura que la volgués fer seva i la sustentés.

Sense gaires editorials, hi ha molts treballs esparsos en revistes i periòdics encara per avaluar. A l'escola es promulga la llei de Jules Ferry (1880-1885), veritable pedra de toc de la francesització, ja que la primària obligatòria¹³ es feia evidentment en francès. Llavors és molt difícil de lluitar, amb pocs mitjans, contra unes estructures administratives i educatives eficients. Els estudiosos rossellonesos¹⁴ tampoc disposen de diccionaris bibliogràfics ni de bibliografies¹⁵ posades al dia. Hi ha molts escriptors i gent de lle-

13. La llei Guizot (1833) obligava els pobles a mantenir una escola per tal de generalitzar l'ensenyament primari, per contribuir a fer pujar els índexs d'alfabetització.

14. D'entre els llibres o històries que tracten el tema de la literatura rossellonesa cal destacar, entre d'altres: GUTER, Enric. *Literatura rossellonesa moderna*. Perpinyà: Institut Rossellonès d'Estudis Catalans, 1973. També és interessant la visió de conjunt que ens ofereix Cristià Camps en l'edició de la seva tesi doctoral: CAMPS, Christian. *Deux écrivains catalans. Jean Amade. Josep Sébastien Pons*. Clermont-L'Hérault: Les Amis de J. S. Pons - Occitania, 1986; CAMPS, Christian. «L'évolution des lettres roussillonnaises dans la première moitié du XIXe siècle». A: *Le Roussillon dans la première moitié du XIXe siècle*. BSASLPO, vol. XCIII (1985), p. 253-257; ALEGRET, Joan. «La literatura a Catalunya-Nord entre 1808 i 1833». *Mayurqa*, núm. XIX (1983), p. 127-133; el treball de Manuel JORBA dins *Història de la literatura catalana*. Vol. I. Barcelona, 1986, p. 220-221; BERJOAN, Nicolas. «Du conformisme au catalanisme. Penser la culture et la langue catalanes en Roussillon au XIXe siècle». *Domitia* [Perpinyà], núm. 6 (septembre 2005), p. 103-117; IGLÉSIAS, Narcís. «La Renaixença permanente d'une langue agonisante: le catalanisme linguistique du Roussillon contemporain». A: ALÉN GARABATO, Carmen (ed.). *L'éveil des nationalités et les revendications linguistiques en Europe (1830-1930)*. París: L'Harmattan, 2005, p. 135-148; JANÉ, Òscar; FORCADA, Enric. «Panorama del catalanisme a la Catalunya del Nord fins a la Primera Guerra Mundial». *Cercles*, 12 de gener de 2009, p. 90-103.

15. NOELL, René. *Essai de bibliographie roussillonnaise des origines à 1906*. Prada: Revista Terra Nostra, 1976; 1906-1940, Prada 1973; 1940-1960, Prada 1969. SERRA I KIEL, Dolors. *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*. Pra-

tres, activistes culturals, la trajectòria humana i intel·lectual dels quals es fa molt difícil reconstruir.¹⁶

Encara que en aquesta avinentesa vaig força més enrere, prenc com a punt de partida l'estudi «La Renaixença al Rosselló» que el plorat Lluís Creixell va publicar dins les *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*.¹⁷ Creixell es preguntava: «És lícit de parlar de “Renaixença”?» Tot i els esforços, no es va poder crear una consciència, un contrapoder, no tenia cap mena d'influència social i socialment fou un fracàs. La llengua es va salvar per la cultura. Creixell qualificava aquest moviment d'extrasocial.

Els punts de vista i les observacions de Creixell continuen tenint validesa. Què s'ha fet, en què s'ha avançat en aquests darrers trenta anys? Més enllà de l'establiment d'un cànون, hi ha hagut un avenç en els estudis sobre l'obra de Jaubert de Paçà, Pere Talrich i Pere Puiggarí (*Cançoner de Fra Pere*). També s'ha treballat molt, encara que mancaria una obra de conjunt, definitiva, sobre la influència que va exercir Jacint Verdaguer al Rosselló,¹⁸ les seves relacions amb Justí Pepratx¹⁹ i

da: Revista Terra Nostra, núm. 100, 2001. CAPEILLE, Jean. *Dictionnaire de biographies roussillonaises*. Perpinyà: Impr. Comet, 1910, 1978.

16. A la coberta posterior del llibre de LO PASTORELLET DE LA VALL D'ARLES (Josep Bonafont) *Ays, elegias catalanas* (Perpinyà: Estampa de Carlos Latrobe, 1887) s'anunciava la preparació del llibre: *Essai Historique sur le clergué du diocèse de Perpignan (1793-1893)* par MM., les abbés X-Y-Z. L'obra, que no va arribar a sortir impresa, hauria estat de gran utilitat per a un millor coneixement de molts d'aquests religiosos il·lustrats rossellonesos, erudits, teòlegs i escriptors, que, en el pas dels segles XVIII al XIX, es dedicaven al conreu de les belles lletres: S. Salamó i M. Gélabert; M. de Ribes, M. Molas, P. Marcé, etc.

17. Barcelona: Curial, 1992, p. 57-82.

18. TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Canigó i el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló». *Anuari Verdaguer* 1992, p. 191-205; TORRENT I FÀBREGAS, Joan. «Primers contactes de Verdaguer amb els catalans del Rosselló». *Anuari Verdaguer* 1992, p. 231-241. LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon. «Les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Oller i Guimerà fins a 1939». A: *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans*. Vol. I. *La recepció de la literatura catalana a Europa* (ed. Eliseu Trenc i Montserrat Roser). Montpellier: Centre d'études et des recherches catalanes. Université Montpellier III, 2004, p. 69-94.

19. Les festes literàries de Banyuls (1883), organitzades per Francesc Rous i Justí Pepratx amb la presència de J. Verdaguer, Guimerà, Oller, Matheu i M. Aguiló, han estat prou estudiades per August Bover. Vegeu també PEPRATX, Justí. «Catalans de Fransa» (sobre la literatura rossellonesa). *La Il·lustració Catalana*, 1892, p. 222; ARABIA, Ramon. «La festa catalana de Banyuls i Perpinyà».

amb altres escriptors rossellonesos,²⁰ el tema de les traduccions verdaquerianes, etc. Són desatesos els treballs i estudis filològics de J. B. Alart (1824-1880) i de Camboliu (1820-1869), un dels impulsors de la Société pour l'Étude des Langues Romanes, primer president d'aquesta entitat, que reconeixerà la diferenciació entre català i occità. Camboliu escriu una de les primeres històries de la nostra literatura: *Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (1857).²¹

En definitiva, tots els materials coneguts i garbellats, al costat dels que es puguin recollir i estudiar en un futur i de l'actualització de la informació ja existent, un dia o un altre s'haurien d'integrar en les noves històries sobre la llengua i la literatura catalanes, en diccionaris i obres de referència, en obres didàctiques per a escoles, per a un públic ampli no especialitzat. El particularisme rossellonès no s'ha acabat d'incardinat en les històries de la literatura ni en la cultura catalana en general. A les nostres biblioteques, a les llibreries, els autors rossellonesos hi són molt mal representats. Arreu de Catalunya és difícil de trobar una col·lecció sincera dels butlletins de la Société Agricole, de periòdics i revistes culturals rossellonesos: la *Semaine religieuse du diocèse de Perpignan* (1869-1963), la *Revue Catalane*, per exemple, òrgan de la Société d'Études Catalanes, reproduccions digitals de gramàtiques, diccionaris, obres de teatre, traduccions franceses verdaquerianes, etc. Talrich, Jofre, Boher i Bonafont, entre d'altres, van publicar obres d'una certa qualitat, esperonats pel romanti-

Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, 7 i 18 juny 1883, p. 136-139; BOVER, August. «La festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 135-155. Miscel·lània Joan Bastardes, 4; PEPRATX, Justí. *Discours partie en français, partie en catalán prononcé à la fête littéraire de Banyuls-sur-mer le 17 de juin 1883 par le président de Roussillon Justin Pépratx*. Perpinyà: Charles Latrobe, 1883.

20. L'any 1888, Carles Bosch de la Trinxeria publicava a *La Renaixensa* la traducció catalana de la nota de Jaume Boixeda i Valls: *Pròleg a la traducció de J. Pepratx: Lo Somni de Sant Joan* de Verdaguer, xviii (1888), p. 345-350. De fet, és la traducció del pròleg en francès que J. Pepratx va publicar a l'edició de Charles Latrobe de 1888. Vegeu també: BONAFONT, Josep. «Al inspiradíssim cantor del nostre Canigó, D. Jascinto Verdaguer». *La Renaixensa*, xvi (1886), p. 61-64.

21. BARRERA, P. «La langue catalane [Analyse de l'ouvrage de Camboliu: "Essai sur l'histoire de la littérature catalane"]». *Journal des P. O.*, 1857, p. 54-56.

cisme, pels estudis sobre les llengües romàniques i per l'escalf dels Jocs Florals i de la Renaixença al Principat.

L'objectiu de la meva intervenció, després de passar el material en net, ha estat d'ordenar el que vaig dir, tota una literatura de fragments, amb vista a una millor organització. Cal dir, però, que, per motius d'espai, es tracta d'una aportació més aviat modesta; la multiplicació d'autors i de notes massa erudites faria més carregós i molt més extens aquest balanç d'urgència. Hi ha molts documents de valor sociològic, estètic i ideològic, epistolaris interessants, institucions, revistes, que, en un moment donat, poden servir de referència, per donar suport i comprendre millor una idea, un autor o un moviment, una mirada històrica, però que, ara i aquí, no hi tenen gaire cabuda. L'estudi de la llengua i la literatura és pluriforme. Tot sigui per seguir apostant a favor de la cultura escrita, la nostra cultura nacional. Tot i això, hem de reconèixer que darrerament els estudis sobre el segle XIX català han sofert una renovació importantsíssima: actes de congressos, monografies, estudis verdaguerians, poesia, narrativa, dramatúrgia, etc. Com deia, però, en una ocasió Pere Verdaguer: cal una revisió de figures i de conceptes.

El producte més ferm de la segona Renaixença, que escapa de la meva valoració, és Josep Sebastià Pons. Els seus treballs erudits, escampats en revistes i publicacions, sobre les lletres rosselloneses del segle XIX tampoc s'han avaluat. Hi ha, per exemple, un article poc conegut de Pons, «Le Romantisme et la poésie catalane en Roussillon»,²² estretament vinculat a aquest inventari que avui ens ocupa, que passo a extractar, on aquest estudiós assenyala i concreta els límits de la producció literària rossellonesa en aquell segle. De primer Pons té un fervorós esment per l'*Anthologie Catalane* de Jean Amade que, com a obra antològica, amb un deix pedagògic, ofereix models, fragments escollits, contrastats, de poesia i teatre rossellonesos que poguessin servir de model a les noves generacions d'escriptors del país que es volguessin allunyar d'una poesia dialectal, simplista, amb pocs termes abstractes, neta de gal·licismes. Els qui escarnien el valor de la nostra literatura trobaven en aquesta antologia la prova que el català era una llengua apta per a tots els regis-

22. Revista *Tramontane* [Perpinyà], 1958, p. 213-221.

tres. Amade fou el primer, l'any 1908, que parlà obertament de la Renaixença als Comtats del Nord.

El poeta reconeix que l'harmonia d'una bona poesia no pot suportar una rima dialectal, maldestra. De fet és una censura a la majoria dels versificadors locals. A continuació comenta que el català literari escrit al Rosselló a la fi del segle XVIII no s'havia allunyat gaire del que s'escrivia a l'altra banda de l'Albera. A més de contenir un fons de castellanismes comuns, s'havia sotmès a la influència de la retòrica francesa. L'anomenat grup de Tuïr havia renovellat el teatre religiós en traduir Racine, Molière, Metastasio i d'altres autors al català, i també en escriure les polides pastorals religioses en versos alexandrins. Al segle XIX,²³ el català literari es troba majoritàriament en obres de pietat. En aquest sentit assenyala l'obra de Pere Marcé *Los Set Psalms Penitencials* (1806), la traducció dels *Càntichs de Sant Suspici*, de gust ja francès, i la *Nova col·lecció de Càntichs Espirituals*, del capellà cerdà Domènec Baró (1840).²⁴

En aquesta època l'escriptor més representatiu de les lletres rosselloneses fou Antoni Jofre. A *Les bruixes de Carançà* hi ha la influència de la literatura llatina, però també d'Alfred de Vigny. El *Llibre de la Fe*, aparegut a Barcelona l'any 1883, degut a Francesc Matheu, publicat per La Renaixensa, any en què se celebren les festes literàries de Banyuls, incorpora a aquesta antologia dos autors rossellonesos: Jofre i Josep Bonafont, el Pastorell. Una altra fita important per a la poesia rossellonesa és la influència de Verdaguer. *Canigó* fou publicat l'any 1886 i l'any següent apareixen *Ays* del Pastorell, a més dels *Records del Rosselló* de Talrich, influenciats per Béranger i Mme. Tas tu [la poetessa Amable Voïart], més que per Verdaguer, sense comptar la traducció de *L'Atlàntida* a cura de J. Pepratx. L'any 1884 havia sortit la *Garbera Catalana*, antologia amb consciència de grup, amb autors d'una i altra banda, on Verdaguer és ben representat.²⁵ Els altres tres autors que mereixen una recordança de Pons són Boher i

23. Vegeu CARBONELL, Jordi. «La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al XIX». A: *Actes del Quart Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, p. 269-313.

24. Vegeu l'apèndix III.

25. Vegeu l'apèndix VI.

Boixeda. Del canonge Boher en comenta l'obra més considerable: *La Immaculada*, en la qual veu ressons de Milton i de Tasso.

Hi ha, però, un autor que representa la pedra de toc d'aquest moviment. Aquest és Mossèn Bonafont, que coneixia l'obra de Rubió i Ors, la d'Antoni Jofre —de la qual fou editor—, les *Géorgiques* de l'*abbé* Delille, etc. En el camp de la poesia «patoisant», té un record per Albert Saisset. La poesia rossellonesa del segle XIX és poc secularitzada, però salva la vella llengua. Aquests poetes formats en una altra llengua i una altra cultura mostren a les seves obres ressons de Vigny, Béranger, Alexandre Soumet, Victor Hugo, etc., escriptors francesos que hauríem d'estudiar amb més atenció per tal de poder, un altre dia, anotar amb criteri i entendre millor els autors del primer catalanisme rossellonès. En canvi, la manca de prosa és una amarga realitat.

No volia tancar aquesta introducció, abans de distribuir els materials per seccions, sense retre un homenatge particular a la figura de Jean Amade (Ceret, 1878-1949). Penso que cal reinvindicar la feina feta per aquest erudit, filòleg, narrador, poeta i fundador de la Societat d'Estudis Catalans (1907), que dintre de França defensava una tímida concepció regionalista²⁶ de la cultura. Amade, després de Tubino i de Rubió i Ors, va ser dels primers a fixar-se en el segle XIX català. La seva tesi doctoral és digna d'estudi: *Origines et premières manifestations de la renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* (1924), en la qual considerava que aquest era un període dels més interessants d'Europa de la fi del segle XVIII i de la primera meitat del XIX, neglijit a França i estudiat poc objectivament a Espanya. Divideix l'obra en sis parts: 1) Els elements tradicionals: país, llengua, costums, economia. 2) Els factors nous: Revolució Francesa i Guerra del Francès. La Renaixença occitana, que no té influència sobre la catalana. Importància d'*El Europeo* i *El Vapor*. «Oda a la pàtria». 3) El Romanticisme: el moviment romàntic va ajudar a descobrir Catalunya als catalans. 4) Els erudits: Ballot, Torres Amat, Pròsper de Bofarull, Pau Piferrer, Milà, moviment acadèmic. 5) Els poetes Aribau, Cortada, Miquel Anton Martí, Rubió i Ors; teatre: Robreño, Renart, poetes romàntics de l'escola castellana. 6) Extensió del moviment: *Los*

26. AMADE, Jean. *L'idée régionaliste*. Perpinyà: Édition de la Bibliothèque Catalane, 1912.

Trobadors Nous (1858); *Los Trobadors moderns*. Víctor Balaguer. Cal estudiar més a fons la Renaixença valenciana i mallorquina. N'asseanya uns quants noms. Com a complement, *La Bibliographie critique pour l'étude des Origines et des Premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIXe siècle* té encara un cert interès documental. Amade es preguntava per què aquesta revifalla lingüística i literària que s'observava al Rosselló a finals del segle XIX, sobretot a partir de 1880 amb les festes de Banyuls i la influència de Verdaguer, no va tenir continuïtat. Aquest professor constata el 1908 que la poesia que s'escriu al Rosselló a la fi del XIX no sap renovellar el seu missatge, ni en el fons ni en la forma. Hi havia un problema d'ordre literari, poètic, combinat amb la pèrdua de l'hegemonia del català com a llengua oral. Sense un conreu efectiu de la prosa, sense premsa, mancada d'institucions, sense reivindicacions ideològiques ni polítiques de cap mena, tot prenia un aire molt modest i casolà. La llengua «nationale» barrava el pas a la llengua maternal. La Renaixença catalana a l'altra banda de l'Albera era vista amb simpatia, però els rosellonesos consideraven inútil i fora de lloc aplicar la recepta al seu propi país. La penetració del francès al Rosselló, amb el poderós aparel·l de l'estat que hi havia darrere, i la desnacionalització lingüística de les classes dirigents era molt profunda. Tot feia impensable que el català tornés a la seva antiga dignitat.

Cal afegir també que la seva *Anthologie des poètes roussillonnais* (1908) mostra un panorama crític del que s'havia escrit al Rosselló, amb un certa ambició estètica.

Els àmbits i temes culturals que, al meu entendre, demanen atenció particularitzada, que s'haurien de treballar i que descriu molt sumàriament, serien:

a) Revistes i periòdics

Heus aquí una llista de publicacions²⁷ que considero interessants de garbellar, pel seu punt de vista històric, cultural i literari, per la introducció de les idees romàntiques al Rosselló, pel seu marc

27. Vegeu RÍOT, Clément. *La presse rousillonnaise. La premsa a Catalunya Nord*. I. Des origines à 1881. Prada: Revista Terra Nostra, 1987.

ambiental i per la inclusió de textos històrics, notes historicoliteràries, poesies ocasionals en català, proses, traduccions, polèmiques lingüístiques, ressenyes i anuncis de llibres, etcètera.

- 1829. *Journal Grammatical et Littéraire de la langue espagnole* [23 números]. Responsable: Joseph Andreu, prof. de langues étrangères (anglais, allemand, italien, espagnol), de mathématiques et de géographie ancienne et moderne. Aquest escriptor i teòric polític, divulgador del romanticisme liberal a Catalunya, escrivia amb el pseudònim J. Andrew de Covert-Spring.²⁸
- 1831-1832. *Journal des Pyrénées Orientales*. [Imprimeur: Mlle. Antoinette Tastu].²⁹
- 1832-1837. *Le Publicateur du Département des Pyrénées-Orientales*. [Imprimeur: Mlle. Antoinette Tastu].
- 1840-1841. *Album Roussillonnais*.
- 1832-1844. *Journal du Département des Pyrénées-Orientales*.
- 1842. *Revue des Pyrénées-Orientales*. [Imprimeur: Mlle. Antoinette Tastu].
- 1867-1944. *Le Roussillon*.
- 1869-1963. *La Semaine Religieuse du Diocèse de Perpignan*.
- 1896-1905. *Le Journal commercial, maritime, artistique, littéraire, illustré des Pyrénées-Orientales...* Perpinyà: J. Payret imprimeur, libraire.

b) Cançiners i reculls de poesia

— De Miquel-Joan-Josep Jaume i Boixader (Perpinyà 1731-1809), escriptor bilingüe, caldria editar el seu *Recueil de Noëls*,

28. Vegeu GRAU, Marie. «Andrew Covert-Spring à Perpignan, 1828-1835: un émigré politique espagnol dans la vie culturelle roussillonnaise». A: *Le Roussillon dans la première moitié du XIXe siècle*. BSASLPO, vol. XCIII (1985), p. 223-252. A *Le Publicateur* i al *Journal des P. O.*, Andrew Covert-Spring hi va publicar la majoria de ressenyes i crítiques sobre les obres romàntiques coetànies. Vegeu l'apèndix II.

29. BONET, Gérard. «Deux dynasties d'imprimeurs perpignanais: les Alzine et les Tastu, ou un demi-siècle de presse roussillonnaise (1800-1850)». A: *Le Roussillon dans la première moitié du XIXe siècle*. BSASLPO, vol. XCIII (1985), p. 73-103.

Hymnes, proses et Goigs ou Élogues, en français, en catalan et en patois (ms. 929 de la Biblioteca Municipal de Tolosa).³⁰

— Estudi i edició del cançoner³¹ d'Alexandre Dumège,³² conservat a la Biblioteca Universitària de Montpeller.

— Obres recollides per Pere Vidal (1848-1929), historiador i bibliògraf, alegador de mots rossellonesos per al diccionari d'Alcover.³³ Vidal va assistir a les festes de Banyuls (1883) i als Jocs Florals de Barcelona. Com a folklorista va recollir el cançoner del Rosselló i la Cerdanya (1885-1888) i un recull de goigs (1886-1888). Amb el pseudònim Pere de Fenollet fou autor de contes en català. Vegeu: Pierre Vidal (ed.). *Cansoner català de Rosselló y de Cerdanya*. Perpinyà: Lib. A. Julia, 1885-1888, 5 vol. 1. *Corrandes*, 1885, 33 p.; 2. *Cansons de pandero*, 1885, 23 p.; 3. *Balls i ballades y Contrapàs Llarch*, 1887, 31 p.; 4. *Cansons populars*, 68 p.; 5. *Relació de la vida del pastor*, 1888, 28 p. També té un altre recull de goigs: *Manada de goigs*. Perpinyà: A. Julia, 1890, 148 p.

— Hi ha un poeta rossellonès del segle XIX, prou desconegut, que té una producció considerable i del qual no puc donar gaires

30. SERRA I BALDÓ, Alfons. «Els Délassesments poètics de Miquel-Joan-Josep Jaume». *Estudis Romànics*, vol. II (1949-1950). Vegeu, també, d'aquesta època, l'aportació de GRIERA, Antoni. «Un “Diccionari Català”, d'autor desconegut». *Estudis Romànics*, vol. IX (1917), p. 116-175. Es tracta d'un diccionari rossellonès, de la fi del XVIII, preparat ja per anar a impremta.

31. Veg. VILA, Pep. «Dos cançiners catalans del segle XIX, desconeguts». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 157-178. Homenatge a Arthur Terry, 3.

32. Louis Charles André Alexandre Du Mège o Dumège, erudit, arqueòleg i historiador francès, director del Museu de Tolosa, va néixer a l'Haia el 1780 i va morir a Tolosa de Llenguadoc el 1862. Fou acadèmic corresponent a l'estrangeur de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1838). Vegeu: BUNEL, Louis. «Notice sur M. Alexandre Du Mège». A: *Alexandre Du Mège, Archéologie pyrénéenne...* Tolosa, 1858-1863, vol. III, p. 431-446; ALDÉGUIER, Auguste d'. «Éloge de M. A. Du Mège». A: *Recueil de l'Académie des Jeux Floraux*, 1864, p. 229-283; BOUDOIN, Ad. «Notice sur M. Du Mège». A: *Mémoires de l'Académie des Sciences, Inscriptions et Belles-Lettres de Toulouse*, 6a sèrie, núm. I (1863), p. 264-287.

33. VIDAL, Pierre. *Questions de langue et de littérature. Una querelle scientifique*. Perpinyà, 1903, 16 p.; VIDAL, Pierre. «Contribution au “Diccionari de la llengua catalana”». *Ruscino* [Perpinyà], núm. I (1911), p. 142-150 i 289-306. Documenta principalment el mot A, a partir dels materials deixats per l'historiador J. B. Alart (1824-1880).

referències. Es tracta de Francesc Marteau, que col·laborava a les revistes perpinyanenques de l'època. Al CEDACC de Perpinyà es pot consultar bona part de la seva obra manuscrita: *Poesias Catalanas; Poésies Catalanes-Rossillonaises*, ms. 85, 87, 88, 89, 90 i 91.

c) Catàlegs de llibreries

— *Catalogue des livres de littérature française, des ouvrages en langues espagnole, catalane, etc. composant le cabinet de feu M. Joseph Tastu...* París: J. F. Delion, 30 p. El dilluns 30 d'abril de 1849 i s., es va subhastar la biblioteca d'aquest erudit.³⁴ Caldria estudiar a fons quins tipus de llibres posseïa, què va llegir. Molts d'aquests llibres i manuscrits no es troben en el fons Tastu de la Biblioteca Mazarine de París, catalogats per A. Pagès (1865-1952), filòleg i erudit i, no ho oblidem, primer editor científic d'Ausiàs March.

— Catàleg de la *Librairie de Jean Alzine, rue des Trois-Rois, n° 1, à Perpignan. Catalogue Général*. À Perpignan, Chez J. Alzine, 1829, 235 p. Se'n conserva un exemplar incomplet al CEDACC de Perpinyà. Alzine treballava molt per al mercat hispànic³⁵ i americà, i era editor

34. PAGES, Amédée. *Notice sur la vie et travaux de Josep Tastu...* Montpellier: Imp. Centrale du Midi, 1888, 44 p. (*Revue de Langues Romanes*, 1888, p. 55-76 i 125-145).

35. «Sabemos que Alzine mantenía, por aquel entonces, relaciones con literatos y libreros catalanes, especialmente con Oliva, impresor y librero de Barcelona, en cuya casa se podía suscribir a los libros anunciados en el mismo prospecto que las obras de Walter Scott. Alzine, fue objeto, desde 1824, de la estrecha vigilancia de la policía francesa por publicar libros prohibidos en España (Rousseau, Diderot, Volney, Llorente, Marchena, etc.). Segun una carta del prefecto de los Pirineos Orientales al Ministro del Interior, fechada en 10 de diciembre de 1824, Oliva se encargaba de importar clandestinamente estos libros prohibidos; además, a la imprenta Oliva, concurrían dos "jóvenes españoles llamados Ventura Carlos Aribau y Medrano", por razones que parecían sospechosas al funcionario. Es muy posible, pues, que Oliva, y posiblemente su hermano, también impresor, de Gerona, hayan respaldado el proyecto scottiano de Alzine, y quizás firmado un convenio con él: así se explicaría que éste se haya lanzado a tan ingente empresa. Efectivamente, en una carta del mismo prefecto a su Ministro, consta que "el Sr. Alzine tiene como corresponsal y por co-interesado en Barcelona, un Sr. Oliva, impresor librero [...]" Así se explicaría también que Aribau haya ampliado su nota de *El Europeo* para redactar el prospecto de las obras completas de Scott.» Citat per Robert MARRAST. «Ediciones

de les obres de W. Scott en castellà.³⁶ A més de llibres francesos, n'hi ha d'anglesos, espanyols, catalans pocs, llatins, alemanys, etc.

d) Gramàtiques i estudis de llengua i de literatura

En el camp dels estudis filològics i d'edició de textos manquen edicions amb els pertinents estudis de la gramàtica de Josep Tastu,³⁷ molt influïda per Ballot, barreja de traducció i d'actualització, que es troba a la Biblioteca Mazarine de París, i també d'un diccionari català-francès que tenia molt avançat. L'any 1833, Tastu ja tenia esbossada la seva *Grammaire catalane*.

— De J. B. Alart (1824-1880), historiador i arxiver, es conserven a la Biblioteca Municipal de Perpinyà el famós *Cartulari* (1880), amb milers de fitxes, i l'*Essai de dictionnaire historique de la langue catalane* (1899) en 8 volums, fitxes que Joan Coromines i Joseph Gulsoy van aprofitar per als treballs del seu DECLC.

— J. Mattes, *Leçons pratiques de Grammaire, faites à l'école d'adultes de Perpignan, dans lesquelles l'orthographe d'usage est enseigné au moyen de la langue catalane, par M....., sous-directeur de l'École Normale primaire des Pyrénées-Orientales. Ouvrage particulièrement destiné aux ouvriers du Département*. Perpinyà: J. B. Alzine, 1844. (N'hi ha una segona edició a Perpinyà, J. B. Alzine, 1866). Obra que, tot i que fa referència al català, s'adreçava a aprendre el francès.

— De Pere Puiggarí³⁸ (1768-1854), la biblioteca del qual, ara per ara, no es pot consultar, caldria veure amb atenció la seva *Grammaire catalane-française à l'usage des français obligés de connaître le*

perpiñanesas de Walter Scott en castellano (1824-1826)». *Romanticismo* [Gènova], vol. 3-4 (1988), p. 74. «[...] En diciembre de 1823, el librero perpiñanés Lasserre —sobrino de Alzine— había enviado a Barcelona unos 10.500 ejemplares de libros prohibidos —la mayor parte impresos por su tío— que le fueron devueltos. De ahí el interés que manifestó la policía por el impresor de Perpiñán (ADPO, T 157, núm. 90 y 98).» Citat per MARRAST, *op. cit.*, p. 81.

36. MARRAST, Robert, *op. cit.*, p. 69-81.

37. CREIXELL, Lluís. «Una gramàtica catalana manuscrita: la Grammaire cathalane de Josep Tastu». A: *Etudes Roussillonaises offertes à Pierre Ponsich*. Perpinyà: Le Publicateur, 1987, p. 529-544.

38. BRUTAILS, Jean Auguste; COLLELL, Jacques; BOSCH DE LA TRINXERIA, C. *Notice sur M. Antoine Puiggari*. Perpinyà: Imp. Ch. Latrobe, 1891. 33 p.

catalan, des lingüistes et des amateurs de la langue romane (1852), amb una crestomatia de textos important i un *Dictionnaire catalan-français*, que es pot consultar microfilmat a la Biblioteca Municipal de Perpinyà. Recordem que aquesta gramàtica és anterior a la que publica Bofarull i Blanch en 1867.

Quan Puiggarí escriu a vuitanta anys aquesta gramàtica catalanofrancesa, pensava en la llengua del passat, la llengua dels arxius per a fer història local. Sense aquesta coneixença els propietaris tampoc podien entendre la documentació, els títols familiars que conservaven: «Le désir d'arrêter, autant que possible, la corruption qui dégrade de plus en plus la langue catalane, particulièrement en Roussillon, le danger que court le public de ne pouvoir plus lire ni comprendre cet idiome dans nos riches archives, si précieuses pour l'histoire locale; l'intérêt qu'ont tant de propriétaires dans la recherche d'anciens titres, pour laquelle ils ne peuvent guère recourir maintenant qu'à trois ou quatre personnes dans tout le département: tels sont les principaux motifs qui m'ont engagé à entreprendre cette Grammaire et le dictionnaire qui la va suivre», p. xiv. A l'apèndix de la *Grammaire...* hi figura una antologia de textos, en prosa i en vers, de diverses èpoques; Pierre Vidal, editor de la segona edició, hi afegí un fragment d'un poema «Barcelona», de Lo Gayter del Llobregat.

Aquesta gramàtica que va publicar creia que també podia servir de model per als quinze mil francesos que podien viure a Catalunya a la primera meitat del segle XIX. Bona part del seu treball s'inspira en la *Gramática y apologia de la llengua catalana* del doctor Ballot. Puiggarí coneixia també el diccionari de Josep Bellvitges i el de Pere Labèrnia. Recordem que Puiggarí, professor d'humanitats i de llengües活es al Col·legi de Perpinyà, fou també autor d'unes *Leçons de langue espagnole* (Perpinyà: Alzine, 1804). Després de la Revolució Francesa va estar exiliat a Madrid i allí va aprendre l'espanyol.

Pierre Vidal va afegir a la crestomatia de textos, a la segona edició de la gramàtica (1910), un altre text, un fragment de «La llengua catalana morta!», del llibre de Víctor Balaguer, *Esperansas y recorts* (Barcelona: Jaume Jepús, 1866), a més d'una pàgina del *Canigó* de Verdaguer. Vidal creia que la gramàtica de Puiggarí havia de servir per a fixar una normativa comuna, no creia possible una gramàtica

particularista del dialecte rossellonès: «Si donc le catalan que parlent aujourd’hui un grand nombre de Roussillonnais n’est que la langue catalane quelque peu dégradée et corrompue, il faut le purgner des déformations qui le déparent, le filtrer, le clarifier, “l’illustrer”, en un mot, et le remettre dans sa vraie tradition afin qu’il s’unisse dans une commune origine avec le catalan de la Catalogne. Fixer, codifier par une grammaire catalane-roussillonnaise le catalan parlé aujourd’hui par la plupart des Roussillonnais de la plaine serait une entreprise aussi vaine que difficile, contraire, en tout cas, à l’histoire des pays catalans, et à la linguistique, car il n’existe pas et il n’a jamais existé de dialecte catalan-roussillonnais», p. XII-XIII.

A propòsit d’Antoni Puiggarí (1815-1890), nebot de Pere (1768-1854), l’historiador Pierre Vidal va copiar un fragment d’un escrit de Jaume Collell (*La Veu de Catalunya*, 17-3-1891) que feia: «[...] Y de sos llabis la nostra parla fluhía encara pura y neta, sense barreja com la gemada fontanella que ix de las congestas del Canigó.»

— Albert Saisset, «Un Tal» (1842-1894). *Grammaire Catalane suivie d’un petit traité de versification catalane* (1894). Perpinyà: Imprimerie de Charles Latrobe, 92 p.³⁹

e) Estudis i edicions de textos

D’un dels iniciadors de la Renaixença rossellonesa, sorgit d’una tradició d’autodidactisme, no disposem de cap estudi ni edició fiable. Em refereixo a Mossèn Antoni Jofre (1801-1863), professor de teologia. Les seves obres foren publicades per Mossèn Josep Bonafont.⁴⁰ En una ocasió, Jean Amade va comparar *Les bruixes de Carança*⁴¹ amb el *Calendau* de Mistral i el *Canigó* de Verdaguer. Pere Cour-

39. Vegeu AMADE, Jean. «Deux grammaires catalanes en Roussillon». *Revue Catalane*, núm. III (1909), p. 358-364.

40. JOFRE, Antoni. *Obras de... Las Bruxas de Carança: L'escupinyada de Santanà. La Dona forte, etc., visuradas, annotadas y aumentadas per lo Pastorellet de la Vall d'Arles...* Perpinyà: Imp. de Carlos Latrobe, 1882, 103 p. En el pròleg de *Les bruixes de Carança*, Bonafont va escriure: «Que s’alcia al mig de nosaltres un home capaç de se posar al nostre cap, i la resurrecció del català és cosa complida.»

41. Als segles XVIII i XIX hi havia un fons de llegendes comunes, materials folklòrics sobre les bruixes del Canigó i dels estanys de Caranca. Vegeu, per exemple, el ms. 19576 de la Biblioteca Nacional de Madrid (Papeles Varios):

tais (1816-1886) va escriure *Flors del Canigó* (1868). L'any 1868 Courtais havia guanyat un premi de la secció de «Poésies néo-romanes» al concurs literari organitzat per la Societat Arqueològica de Besiers, entitat els arxius de la qual no sé si encara existeixen; el jurat del premi estava format, entre d'altres, per prestigiosos intel·lectuals com Alart, Mistral i Roumanille. L'any 1875, Courtais rebria un altre premi de la Société de Langues Romanes de Montpeller pel seu llibre *Courrandes rossellonesas*.

Cap a 1870, es veuen els fruits d'aquesta primera generació rossellonesa: Pere Talrich, Jaume Boher, Josep Bonafont escriuen i es mouen en un clima cultural difícil. En aquest context, caldria analitzar el paper de l'entitat cultural perpinyanenca més arrelada: la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals. El narrador i novel·lista Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831 - la Jonquera, 1897), que fou un home de frontera, també mereix la nostra atenció. Format a França, va estudiar art i lletres a Tolosa. Caldria aplegar els seus treballs d'erudició⁴² sobre aspectes del Rosselló. Encara que la seva novel·lística, que defuig el costumisme, inspirada sovint en models francesos i editada a Barcelona, és la part més coneguda de la seva obra, ens ha deixat molts articles i cròniques d'interès folklòric, reportatges sobre la vida pirinenca amarats de cosmopolitisme, notes sobre la llengua, descripcions de moments de vida a banda i banda de la ratlla.

Pere Talrich⁴³ (1810-1888) va escriure el poema *Canigó* (1879),

«Assumpto que donà la Academia de Bonas Lletres al Dr. Joseph Pla, celebre advocat y poeta, altre de sos acadèmichs sobre la vulgaritat dels balls de las bruijas de la montaña y estany de Canigó» (f. 281-284v).

42. BERGNES. «Impressions de dos pagesos del Baix Rosselló en una funció de teatro, traducció de C. Bosch de la Trinxeria». *La Renaixensa*, XIV (1884), p. 401-408; BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. «La llengua catalana en lo Baix Rosselló». *La Renaixensa*, XVIII (1888), p. 233-236; BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. «Un poeta rossellonès» [A. Saisset]. *La Renaixensa*, XXII (1892), p. 784-797; BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. «La llegenda de Sant Guillem de Combred». *La Renaixensa*, XVI (1886), p. 369-376. En aquest darrer article aclareix un passatge de *Canigó* de J. Verdaguer.

43. TALRICH, Pere. *Recorts del Rosselló ab traducció à francés enfront*. Perpinyà: Lib. A. Latrobe; París: Lib. A. Savine; Barcelona: Lib. A. Verdaguer, 1887. 57 p. Vegeu: MASSÓ TORRENTS, Jaume. «En Pere Talrich». *La Ilustració Catalana* (1888), p. 83-86.

una *Albada Catalana* (1881) i una cantata *Al Rosselló* que va fer recitar a les festes de Banyuls de la Marenda de 1873. Aquests poemes ampliats van aplegar-se en un llibre, *Records del Rosselló* (1887), que porta una dedicatòria a Jacint Verdaguer. Manca una edició crítica de *Records del Rosselló*⁴⁴ a partir de l'exemplar anotat de la Biblioteca Municipal de Perpinyà.

Josep Bonafont⁴⁵ (1855-1935) és, a jutjament de Joan Amade i de Josep-Sebastià Pons, el més dotat, el poeta més complet, qui millor encarnava la idea regionalista del Rosselló. Fou editor de l'obra d'Antoni Jofre (1801-1863), *Les bruixes de Carançà* (1882). La seva *Garbera Catalana* (1884)⁴⁶ és una antologia de poetes catalans i rossellonesos, una obra de lligam. La publicació d'aquesta antologia causà recels entre els lletraferits rossellonesos. Així ho reconeix Jaume Boher al pròleg: «Qui a pu vous dire, aimable Pastorellet, que je blâmais votre enrôlement dans la croisade littéraire suscitée depuis quelque temps déjà de l'autre côté des Pyrénées, pour remettre en crédit notre belle langue maternelle?»

Tal com diu Boher al pròleg de la *Gabrera catalana*, en qualificar de croada literària la que es viu a l'altre costat dels Pirineus, la musa regional és potent. Ho va fer veure amb encert Verdaguer, autor de *L'Atlàntida*, elogiat per Mistral, que el posa al costat de Milton i Lamartine. Catalans i rossellonesos han d'unir esforços per potenciar i renovellar l'embranzida literària de la Renaixença catalana:

Ce n'est pas que notre muse régionale, lorsqu'elle a sous la main un organe assez vigoureusement constitué pour recevoir sans danger toute la puissance de son souffle, ne fasse entendre, si elle le veut, des accents dont s'émeuve le monde entier. Jacinto Verdaguer l'a

44. Vegeu A. Bover, nota 19.

45. LO PASTORELLET DE LA VALL D'ARLES. *Ays, elegias catalanas*. Perpinyà: Estampa de Carlos Latrobe, 1887. *L'Almanach català Rossellonès*, 1921, cita una edició de Perpinyà, Barrière, 1906, no controlada. *Garbère catalana per lo Pastorellet de la Vall d'Arles...* amb un pròlech de Mossen Boher... Perpinyà: Imp. de Carlos Latrobe, 1884, 140 p. PONS, Josep-Sebastià. «Lo Pastorellet et la Renaissance en Roussillon». *Revue Catalane*, 1907, p. 324-330.

46. Uns anys abans s'havia editat a Vic l'antologia *La Garba montanyesa. Recull de poesies del esbart de Vich*. Vic: R. Anglada, 1879.

bien fait voir, et se dispose, m'assure-t-on, à le mieux démontrer encore. Le célèbre Mistral ne croyait pas exagérer quand il écrivait en ces termes à l'auteur de l'Atlantide: «Despièi de Miltoun (dins soun Paradise lost), é despièi Lamartine (dins sa Chute d'un Ange), degun avié trata la tradiciooun primourdialo d'eu mundó eme tant de grandour é de puissanço». Que notre témoignage fut dédaigné pour cause d'incompétence, il n'y aurait pas lieu de s'en étonner; mais qui oserait récurser celui de l'auteur de Mireille? «[...]. Donnez la main, par dessus nos monts, à nos confrères de l'autre vescant; associez-vous valeureusement à leurs efforts dans cette oeuvre de relèvement, de Renaissance littéraire de la Catalogne. Concurrez avec eux à créer une littérature catalane qui, au dehors comme au-dedans commande l'estime et le respect.» (p. VII-VIII).

Boher blasma els detractors del Pastoret. Els enemics de tot allò que fos català deien: «Pourquoi, disent-ils, tel emploi du talent, tel choix de culture, telle direction de goût?» (p. VI).

Al pròleg d'*Ays, elegias catalanas* (1887), una barreja de poemes heroics, bíblics i piadosos, reivindica l'ús de la llengua catalana: «No t'estranyis si mos plors són expressats en llengua catalana. Y que't sabria greu, que t'apuraries oír la llengua que has xuclat ab la llet? Aqueixa llengua, la llengua del teu bressol y de la teva llar, en la qual has après de la boca d'una mare los primer consells de la religió y de la sabiduría; la llengua dels teus treballs y de les teves ditxes, eixa llengua la trobaries tu avuy aspre, agralenca, estantissa y regullosa? // En cap manera no pot ser... Y que's lo que volem, nosaltres, los pochs catalanistes dels Pyrineus-Orientals que hem despenjat de les parets antigues la arpa dels nostres Vells? Volem que lo nostre crit sia un toch de somatent que desperti la fe, els costums, les festes, y la poètica història de la nostra terra. Volem mostrar als rosseilletes que la llengua que parlem és, així com diu Gaston Paris a la "Revie du Monde Latin", una de les més gaupes d'Europa.»

Jaume Boher⁴⁷ (1820-1908), eclesiàstic i predicador, fou collaborador a la *Semaine Religieuse*. Va participar a les festes de Banyuls (1883). Mossèn Jaume Collell deia que Boher era «un La-

47. BOHER, J. *La Inmaculada: poema teológico*. Perpinyà: Imp. de C. Latrobe, 1891, 130 p. Vegeu BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles. «Mossen Jaume Boher». *La Ilustració Catalana*, 1892, p. 2

martine catalan». El pròleg que va escriure a la *Garbera Catalana* del Pastorellet⁴⁸ és un manifest de la llengua catalana al Rosselló. Caldria recollir tota la seva obra dispersa, d'estil costumista, i els seus nombrosos sermons. *La Inmaculada*⁴⁹ (1891) és una de les obres mestres de la Renaixença rossellonesa, encara que aquest poema teològic en deu cants sobre la proclamació del dogma de la Concepció Immaculada no tingui potser, avui, la simpatia de gaires lectors. Jean Amade defensa l'ambició de l'obra, l'erudició del seu autor i la destresa que té per a la construcció del vers català, com a mestre de l'estrofa lírica. Pons, a l'article abans esmentat sobre els romàntics rossellonesos, n'assenyala les virtuts i els defectes. Boher ve a demostrar que la llengua catalana és capaç d'arribar a estats sublims, afegeix Amade.

48. Bonafont obre la seva antologia, *Garbera*, amb aquestes dues divises: «La llengua catalana, si ha de morir un dia, morirà sinó ab lo món» (Jacint Verdaguer); «Save gaire parla la lengo franceso, gaire la latino, que pamens es la miéuno; mai me souvène emé bonur de la lengo qu'ai apréso dins moun paure vilage de Cabrièro, quand jogave tout pichot proche de mon paire et de ma maire» (Mgr. de Cabrières, bisbe de Montpellier).

49. Aquesta és la nota anònima que la revista *L'Avenç* va publicar quan va sortir al mercat el llibre de Boher, *La Inmaculada*. El cronista veu negativament la influència de la preceptiva francesa sobre el resultat final de l'obra: «Són tant pocas las vegadas qu'ns ve un llibre del Rosselló escrit en la parla nativa, qu'el sol fet de ser publicada a Perpinyà fa simpàtica aquesta obra del canonge Boher. L'intent de l'autor és presentar-nos una història poètica del misteri de la Concepció de Maria, esplicat teològicament. Déu conce-deix al profeta Isaías el coneixement del secret que va desenrotllant-se desde la tradició del Pecat original fins a la declaració per Pio IX del dogma de la Concepció de Maria, confirmat per la aparició de Lourdes. Per animar el poema, hi ha la conjuració infernal representada en els nostres dies pels Franc Maçons. // Dat el punt de vista de l'autor, l'obra és d'importància. S'han poetitsat am molt de gust les tradicions evangèlicas, y resulta un poema que posseheix tot l'encant mitològic. A pesar de no ser gayre partidaris d'aquest gènero literari, podríam senyalar alguns troços de veritable força poètica. // En quant a la forma és completament francesa; llegits a la manera nostra hi ha molts versos que perden la música. Els metres escullits en gayre bé tots els cants són en general exòtics a la poètica catalana moderna y de tots temps. No obstant, el conèixer els nostres autors contemporanis, no hi ha dupte que ha fet mal a Mossèn Boher, en el sentit sintàctic y ortogràfic; altrement ens haguera donat una forma més rossellonesa y per lo tant ben catalana». [Anònim], Mossèn J. Boher, canonge: *La Inmaculada. Poema teològich*. Perpinyà, 1891, núm. 6 (30 juny 1891), p. 191.

En el pròleg-manifest escriu: «No faltaran, ja ho sé rossellonesos per culpar-me de que l'he escrit en llengua catalana. Per què no? puix és la llengua maternal, de mi sempre estimada; puis m'alegra lo cor al veure-la renàixer, puis és l'organo natural per fraternisar ab los varons que l'il·lustran de l'altre part del Pirineu, y ab tots los pobles qui voltan nostre cordillera? Y puix és més o menos necessari en totes las poblacions de Rosselló, Cerdanya y Vallespir, d'explicar en català la doctrina evangèlica, no veig perquè los sacerdots de nostre Bisbat se interdiran de cultivar la llengua quals primers elements aprengueren sobre'ls genolls de llur mare» (p. ix). Jean Amade en fa elogis a l'*Anthologie catalane*. En destaca l'ambició de l'obra, la seva erudició, la construcció del vers català i el fet que sigui un mestre de l'estrofa lírica. En definitiva, el llibre ve a demostrar que la llengua catalana és capaç d'arribar a estats sublims.

f) Biblioteques

Les biblioteques que caldria escorcollar, a la recerca de manuscrits, epistolaris, apunts, llibres, són les del polígraf i bibliòfil Jaubert de Paçà,⁵⁰ al castell de Paçà, la de l'oncle i nebot de cognom Puiggarí i la de Tolrà de Bordas, traductor i biògraf de Verdaguer, aquesta darrera conservada al monestir de Sant Miquel de Cuixà. També tenen interès la de Justí Pepratz, en poder de la Société Agricole, la del Seminari de Perpinyà i la biblioteca de Josep Sebastià Pons, que els seus hereus conserven al poble de Sureda. A Montpeller es conserva el fons Vallat,⁵¹ amb un gran cabal de literatura catalana del segle XIX.

^{50.} Jaubert de Paçà havia recorregut València i Catalunya, becat pel govern francès. Comprava llibres catalans i coneixia, entre d'altres, Pròsper de Bofarull, historiador, arxiver llavors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Vegeu el llibre de Jacques SAQUER. *Souvenirs du voyage de 1819 en Espagne*. Perpinyà: Société Agricole, vol. CVI, 1998.

^{51.} *Bibliothèque de la ville de Montpellier. Catalogue des ouvrages légués par M. Charles de Vallat*, 2 v. Montpeller: Typographie L. Grollier père, Boulevard de Peyrou, 1891.

Apèndixs

I

1807. Preliminars al *Compendi del catecisme al ús de totas las iglésias del Imperi Francés, traduit en català, a favor del poble, per orde del Ill. Sr. Bisbe de Carcassona*. Perpinyà: en casa Joan Alzine, impresor del Ill. Sr. Bisbe, 1807.

La poca familiaritat del poble rossellonès amb la llengua francesa obliga a traduir el catecisme francès al català. Caldria estudiar a fons aquesta traducció.

Arnaud-Ferdinand de Laporte, par la Miséricorde divine et la grace du Saint-Siège apostolique, Èvêque de Carcassonne:

Instruits que la majorité de nos diocésains qui habitent le département des Pyrénées Orientales, ne sont pas assez familiers avec la langue française, pour profiter des instructions qui sont faites en cette langue, nous avons ordonné une traduction en langue catalane, d'un *abrégé du catéchisme à l'usage de toutes les églises de France*. Nous l'avons fait examiner et corriger par des personnes de confiance, ne pouvant le faire par nous-mêmes; et nous avons autorisé Mr. Jean Alzine, notre imprimeur à Perpignan, à l'imprimer sur bon papier et avec de beaux caractères, au nombre d'exemplaires qu'il jugera convenable, à condition qu'il mettra en tête notre mandement et les prières du matin et du soir, telles qu'elles se trouvent dans l'exemplaire approuvé déjà par nous, et imprimé à Carcassonne.

Donné à Carcassonne, le 10 Juillet 1807.

F. Ev. de Carcassonne.⁵²

II

1829. Nota sobre Teatro Español representat a Perpinyà a J. Andreu. *Cours de Langue Espagnole*, lliçó 11, Perpinyà, 1829, p. 203-204.

En aquesta època a Perpinyà existia una companyia espanyola còmica, procedent de Barcelona, que representava a la ciutat obres diverses en castellà, adscrites a l'estètica romàntica. També escenificaven per al poble ras sainets i vodevils en

52. «On trouve chez le même libraire le grand catéchisme en divers formats; l'abrégé en français, le petit catéchisme en français seulement, et en français en catalan.» (Nota dels editors.)

català, aquests darrers traduïts del francès. Andreu, com a crític teatral i professor de llengües, qualifica, en aquesta ressenya, el català de dialecte.

La compañía cómica española que existe en Perpiñán, continúa sus funciones con bastante éxito, y recibe repetidas pruebas del aprecio y aceptación que ha merecido a los habitantes de esta capital.

Desde su llegada ha puesto en escena varias piezas escogidas, entre las cuales merecen citarse: *El Conde de Narbona*, tragedia de Selta Runega,⁵³ *El sí de las niñas*, comedia del incomparable Moratín, *El Médico a palos del mismo*, y *El duque de Viseo*, tragedia del célebre Quintana.

Los sainetes en catalán han hecho furor en el pueblo bajo, y muy particularmente los llamados *vaudevilles* traducidos del francés en el indicado dialecto. Entre estos, *Vatel o El nieto de un grande hombre*, ha gustado extraordinariamente.

Los bailes nacionales causan una sensación particular. Los espectadores de todas las clases lo demuestran con aplausos no interrumpidos. Entre ellos se prefieren el *fandango* y las *manchegas*, si hemos de juzgar por las muchas veces que se han pedido.

La compañía en general es bastante buena, y podremos decir escelente, si consideramos que es una compañía subalterna. En honor de la verdad debemos añadir que nunca habíamos visto en España una corporación de esta clase, que presentase un conjunto más perfecto, atendidas sus circunstancias particulares.

El señor Pla, primer actor, conoce perfectamente lo que dice, su mimica es bastante natural y expresiva; es joven y pudiera llegar a ser un actor de mucho mérito, si pudiese perfeccionarse al lado de los grandes modelos que aún nos quedan después de la perdida de hijo predilecto de Melpomene. En *El sí de las niñas*, desempeñó con mucha inteligencia la parte de *D. Diego*, aunque estuvo algo frío en el primer acto, según la opinión más general. En *El Duque de Viseo* declamó con bastante maestría la del tirano, y en la escena del sueño, sobre todo, manifestó que ha adquirido sus talentos trágicos en una escuela de buen gusto.

La señorita Cun, primera Dama, pronuncia el castellano con la mayor perfección, a pesar de ser catalana, y no haber salido jamás del Principado; su voz es dulce, meliflua, armoniosa, su acento puro, castizo, sus ademanes nobles, su mimica sencilla; y cuando sus labios expresan un dulce sentimiento, no es posible dejar de conmoverse. En fin, ya sea llevando la máscara de

53. Anagrama de Francesc Altés Gurena, dramaturg i periodista, traductor de Scott i Dumas. Amb les traduccions castellanes de Scott, editades en castellà a Perpinyà, es recuperava per al públic hispànic la tradició medieval d'arrel cristiana.

Talía o bien agitando el puñal de Melpomene,⁵⁴ comunica a los espectadores los mismos afectos de que el personaje representa se halla dominado.

El señor Ribas, segundo actor, cuyas circunstancias particulares no le llamaban a esta carrera y que ha abrazado por una afición particular, desempeña su parte con bastante exactitud. En el papel de *Oren* que declamó en *El Duque de Viseo*, se excedió a sí mismo por el fuego de que se mostró animado, y obtuvo un aplauso general. Es joven que promete mucho, si se aplica como lo ha hecho siempre. Nosotros le aconsejaríamos que dirigiese todos sus conatos a perfeccionarse más y más en la pronunciación del castellano, en que de cada día va haciendo nuevos progresos.

El señor Bassora, primer gracioso, es un joven a quien circunstancias extraordinarias han conducido a esta carrera, y en el poco tiempo que hace que se halla en ella, ha manifestado talentos superiores en su clase. Desempeña todos sus papeles con discernimiento, maestría y los viste con la mayor propiedad. En el de *Vatel*,⁵⁵ apenas se ha notado la ausencia del benemérito *Vizentini*; y esta comparación que al parecer no podía serle ventajosa, no le ha perjudicado en lo más mínimo. Los interminables aplausos del público, son la prueba más convincente de su aceptación.

La suite au prochain numero. Signé à la minute, J. ANDREU.

III

Nova collecció de càntichs espirituals sobre las principals veritats catòlicas, dedicats als pàrrocos y missionistas per lo reverent D. Baró Prebere. Ab llicència dels superiors. Avinyó: Imprenta de J. B. Vigorre, any 1841. Se vent en lo P. Seminari de Prada, y en casa del autor. Ara i aquí en dono un passatge.

*A propos d'aquest autor, J. S. Pons afirmava: «J'attribue plus d'importance à un opuscule qui n'a pas encore été signalé la "Nova collecció de càntichs espirituals", qu'un prête cerdan, Dominique Baró, faisait paraître en Avignon en 1840 et à Puigcerdà l'anné suivante. Le cantique s'y élève parfois jusqu'à au lyrisme, notamment dans une description de la "Gloire Céleste" dont je voudrais avoir le loisir d'insérer ici quelque passage.»*⁵⁶

54. Musa del teatre, del cant i l'harmonia.

55. *Vatel ou le petit-fils d'un grand homme, comédie vaudeville* (1827), de Scribe. Possiblement aquesta traducció, la primera en català que coneix d'aquest autor tan prolífic, representada en un teatre, va ser arranjada per Altés mateix.

56. PONS, *op. cit.*, p. 214-215.

GLÒRIA CELESTIAL

Santíssima Trinitat

O santa Trinitat, de tota criatura
principi, fi, centro perfet!
Lletgesa és devant vós la més rara hermosura;
lo sol, obscur; l'àngel, mal fet.
Per compéndrer tanta puresa,
poder, dolsura, immensitat,
tanta bondat, tanta grandesa,
no bastarà l'eternitat.

Responent

Ah!, quant vindrà aquell ditxós dia
que a Déu cara a cara veurem;
cantarem ab plena alegria,
benehirem, alabarem! (*bis*).

Jesu-Christ

Qui me donés cent veus, un pit infatigable,
y a mos dits un diví pinzell!
Pintaria als humans la dolsura inefable
del bo, del mansíssim anyell.
Jesús, vós féu tota la glòria
dels hòmens y angèlichs esprits,
digne premi de la victòria
que feu guanyar als elegits.
Ah, quant vindrà, etc.

Maria Santissima

Reyna dels Cels, Maria, en alt trono elevada
sobre los ardents cherubins,
sobre tot lo criat, d'estrelles coronada
per los puríssims serafins
humils ab las alas estesas,
las mans plegadas, l'ull atent,
contemplan tots vostras grandesas,
digne obra de l'Omnipotent.
Ah, quant vindrà, etc.

Àngels

Quin espectacle nou! Mil y mil maravellas
dèixan tots mos sentits parats:
jo veig nou chorus volans com resplendens estrelles
que tenen los cels coronats.
Oh! que concerts, quina harmonia!
Càntan los àngels: *Sant, Sant, Sant:*
veus virginals ab melodia
als àngels van acompanyant.
Ab, quant vindrà, etc.

Profetas

Qui són aquells, més vells que lo Rey que servían?
Són ancians de mèrit probat;
lo senyàlan de lluny, diuhen quel coneixían
ja de molt antes que fos nat,
Abraham, Jacob, Isaïas
y lo rey profeta David,
Daniel, Job, Joseph, Tobias
Y Joan que'l mostra ab lo dit.
Ab, quant vindrà, etc.

Apòstols

Attònits y admirats són mos ulls del portento,
al vèurer sens pretensió
dotze conquistadors transportats de contento,
sens tenir altre ambició
que de presentar la conquesta
al Rey que'ls permet de regnar,
de gozar sempre de sa vista
de poder ab ell judicar.
Ab, quant vindrà, etc.

[...]

Conclusió

Regne celestial, premi de l'innocència,
digne recompensa dels sants!
O ciutat de Sion, dels fills de Déu herència;
ditxa entera del cristians!
Ah! si per may vos olvidaba,
quede sens veu encontinent
ma llengua al paladar gelada,
y mà dreta sens moviment.
Ab, quant vindrà, etc.

IV

1842: L'abbé Claret, una figura enigmàtica

L'abbé Claret (*un pseudònim?*), de qui, malauroadament, no puc donar cap clàrica biogràfica, fou poeta, polemista i autor d'una breu *apologia de la llengua catalana* on identifica pàtria amb llengua i on fa un elogi de la llengua pròpia. L'any 1842 va adreçar una carta oberta al director de l'efímera Revista dels Pirineus Orientals, en la qual li demanava una tribuna per a la poesia escrita en català. En un text signat per l'abbé S., que també va publicar a continuació la revista, hi ha incorporats uns versos de l'*«Oda a la Pàtria»*⁵⁷ d'Aribau, nou anys després d'haver estat publicada, en el context d'una reivindicació del català com a llengua de cultura. Claret, que coneixia les aportacions de Bastero i Torres Amat, entre d'altres, fa seus els punts de vista que, uns anys abans, havia defensat Jaubert de Paçà (tòpics inclosos sobre el nom de la llengua i el seu desenvolupament)⁵⁸ sobre els orígens de la llengua catalana. Per damunt volia demostrar el llinatge de la llengua, que ho era de savis, de sants, de papes i de reis. Desitjava despertar la consciència lingüística dels seus compatriots, en el context d'una reivindicació del català com a llengua de cultura, cada dia més arraconada en l'àmbit de la conversa familiar. En aquesta avinentesa hem assajat de traduir aquests textos al català. En el número 10 (1-10-1842), Claret va traduir un «*Cantich de Santa Teresa en català*» (p. 144-147).

Correspondència
Senyor Director,

Heu obert les pàgines de la *Revista dels Pirineus Orientals* a la poesia espanyola, italiana, fins i tot a la patuesa; m'arrisco a demanar-vos de fer un petit lloc a la poesia catalana?

I què, em direu, no és pas una gran temeritat de voler introduir en aquesta *Revue* uns versos escrits en un argot tan bárbar? Qui en podria suportar la lectura. Qui en podria al mateix temps comprendre'n el sentit? Amb tot no em serà permès d'adreçar algunes preguntes a aquells que parlen d'un tema que penso que no coneixen. Heu adquirit per estudis profunds el dret a tenir-ne aquest judici? Coneixeu bé que és el català? Us heu remuntat fins els seus orígens? Creieu que aquest argot no es pugui glori-

57. Aquests versos d'Aribau han estat publicats per Antoni-Lluc FERRER a *La patrie imaginaire*. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1987, p. 401-402.

58. Claret esmenta en aquest treball Torres Amat, Vaissette, Brunetto Latini, Prunelle, Henry, Dumège, Tastu, Henrion, Thierry i Desprez, entre d'altres autoritats. Afirma que era un lloc comú a l'època, que els juraments d'Estrasbug foren escrits en català, que el català va influir sobre la llengua francesa, etcètera.

ficar dels seus avantpassats, que no el puguin anomenar amb orgull els seus descendents? Els seus avantpassats es troben en la llengua de Ciceró i de Virgili, i ens ha fornitz com a peces autèntiques la majoria dels seus mots. Els seus descendents... (Podríeu escoltar-los sense arronsar les espatlles i fins i tot sense esclafir de riure); les troba en el francès, aquesta llengua tan bella i harmoniosa. Sí, sí, el francès és el seu fill llegítim, no deu enrojolar-se del seu origen. Consulteu les nostres velles cròniques; remonteu-vos fins les poesies les primers trobadors provençals, i us convencereu que el que us avanço no és pas una paradoxa, però sí una veritat.

El 14 de febrer de l'any 842, Carles el Calb i Lluís el Germànic, reunits a la vila d'Estrasburg, s'havien promès, en presència dels seus exèrcits, re-colzar-se i auxiliar-se mútuament. Perquè les seves promeses fossin compreses pels soldats dels dos exèrcits, Carles jurà en llengua germànica i Lluís en llengua romana. El jurament de Lluís és un dels monuments més antics de la nostra llengua.

JURAMENT DE LLUÍS. «Pro Deu amor et pro christian populo, et nostre commun salvament, dest dî en avant, en quant Deus saver et poder me donet, si salvarieus cest mon fradre Karle, et en ajuda, et en caduna cosa, si cum om, per dreit, son fradre salvar deit, en oque altres il mi fazet».

Si aquesta prova no és suficient per convençre-us, podria encara fornir-vos altres citacions en vers, i fer-vos conèixer a continuació per quina sèrie de variacions la llengua romana ha esdevingut el francès dels nostres dies. Sí, el primer germen de la llengua francesa, l'idioma que s'ha tornat flexible i enriquit durant deu segles, ha esdevingut el llenguatge més usual, perquè ha esdevingut el més racional, el més precís, el més verdader, aquest idioma, jo ho dic, és el català.

A CHRISTO CRUCIFICAT⁵⁹

Assenyalo el valor, en aquesta època, de la retòrica formal del sonet de Claret per la seva aptesa lírica, el predomini del jo, les imatges que enalteixen el sofri-ment i una escenografia lacrimògena d'arrels romàntiques. En aquesta peça des-coneguda, l'autor exterioritza uns sentiments i explota la bellesa de la mitologia cristiana.

No m'ha mogut lo cel per amar-te Senyor,
eix cel qu'a tos infants tant soviny has promès;
los terrors de l'infern no me commoen més
per fugir del pecat, lo criminal furor.

59. Tot aquest treball fou publicat en el número 5 d'1-5-1842, p. 59-60.

Lo que me mou, o Déu meu!, lo que mou lo meu cor
es véurer-te clavat, insultat, acomès;
és véurer lo teu cos ferit ab tan excès;
lo qu'em mou, o Jesús, és ta terrible mort.

Ton amor, finalment de tal modo me mou,
que si no y hagués cel, ab tot te amaria,
si no y hagués infern, Jesús, te temeria.

Per amar-te sens fi, no vull no, res de nou,
perquè, sens esperar lo que ja esperava,
te amaré, Jesús, tant com ja te amava. (*Abbé Claret.*)

ORIGENS DE LA LLENGUA CATALANA

Totes les nacions d'Europa vivien encara en la ignorància, ens ha dit el pare Masdeu,⁶⁰ que ja Catalunya es lliurava a l'estudi de les belles lletres. Ella sola tenia en 1068, un codi sencer de lleis, mentre que França, Itàlia, Anglaterra i Alemanya n'estaven privades. La seva llengua havia estat sotmesa a les regles de la gramàtica. Seguint les petjades dels àrabs, el català ja havia compost versos i havia adoptat l'harmonia de la rima consonant.⁶¹ La llengua catalana entrà a França per Mirepoix i es va escampar per tot el país que anomenem Llanguedoc, i que obeïa els Comtes de Barcelona. Els habitants del país, sorpresos de l'estrangerisme del mot *oc*, que, en català, vol dir si, van començar a anomenar-la llengua d'*oc*. D'aquí el català s'escampà cap el nord, al país anomenat de Llemotges, d'on li va venir la segona denominació de llengua llemosina. En resum, en 1112, els comtes Berenguer de Barcelona, acompanyats d'un nombrós seguici de cavallers i de poetes catalans, portaren la seva cort fins a Provença on van propagar igualment la llengua i la poesia catalana que, prompte, arrelà amb força i va ser anomenada pels francesos llengua provençal. Des de llavors els savis del país se'n serviren per escriure en vers i en prosa. La llengua vulgar es començà a polir: encara es va enriquir amb els mots i les frases que manllejà als vells gals. (Doctor Fèlix Torres Amat).⁶²

60. Joan Francesc de Masdéu i Montero (Palerm 1744-València 1817). Historiador, jesuïta a Catalunya exiliat a Itàlia. Autor de la *Historia crítica de España y de la cultura española*, en 20 volums (Madrid, 1783-1805).

61. Com a més perfecta i com a pròpia de la poesia culta.

62. Fèlix Torres Amat va publicar a las *Memorias para ayudar a fomar un diccionario...* l'«Oda a la Pàtria» d'Aribau, p. 48-49. Ben segur que Claret coneixia aquesta composició a partir d'aquesta obra enciclopèdica de la qual re-

El trobador Bernat d'Alamanon distingeix els francès en catalans i francès propiament dits. No és pas gens extraordinari doncs que el català no formés en aquesta època una sola llengua amb el provençal. Després de Raimon d'Argillara (*Hist. Hierosolim*, 144), donava el nom de provençals als pobles de Borgonya, Auvèrnha, Gòthia, Aquitània, de Gascunya, del Delfinat i Provença (Vaissete, *Hist. du Languedoc*, T.3, pàg. 272, 318).

A França, a Itàlia, a Espanya el provençal va esdevenir la llengua dels poetes, de tota la gent instruïda. Fontanini reporta, segons l'autoritat de Brunetto-Latini, que la llengua provençal era encara en 1260, *la più dilettovole e la più commune di tutti gli altri linguagi*.

Els costums de la vila de Montpeller, establerts en 1213, en la llengua del país, el manuscrit dels quals existeix a la Biblioteca de la Facultat de Medecina, semblen escrits en el català d'ara. Igualment podríem dir de la traducció manuscrita de la cirugia d'Albucais (M. Prunelle, en el seu discurs pronunciat en 1809, amb motiu de la inauguració del bust de l'emperador Napoleó, a l'Escola de medecina).

L'idioma català ha estat un dels dialectes menys alterats de la llengua romana, tant que ha pogut ser llengua nacional, i com a tal ser únicament emprada en els actes públics (M. Henry, *Histoire du Roussillon*).

La imaginació viva i poètica dels habitants del Rosselló van fer nèixer representacions dramàtiques en llengua rossellonesa, dialecte de la llengua romana del migdia, i que té molta afinitat amb el català (Cher Alexandre Dumège). La balada dels catalans o dels provençals és una composició de poca extensió (senyora Amable Tastú).

M'aturo amb la temença de cansar al lector; aquestes citacions seran suficients per demostrar que el català o el vell provençal són una mateixa llengua. Algunes altres citacions demostraran, també, ho espero, que el francès ve del català. Entre els diferents dialectes que s'han designat per llengua Romana, Lluís el Germanic escollí aquesta que es parlava en el Migdia, perquè en aquestes contrades allunyades del centre de la denominació franca, els senyors més poderosos ignoraven l'idioma de conqueridor i usaven el del poble. S'escolà més d'un segle abans que la llengua romana, usada en el país d'on prové la nostra llengua actual, fou exaltada al rang de llengua política. (Henrion, *Història de França*. Agustí Thierry, *Lletres sobre la història de França*).

La història ens ha conservat els termes del jurament de Lluís el Germànic. És el monument més antic de la nostra llengua.

Al segle x, la llengua romana començà a estendre's per tota la França. La parlaven a la cort dels reis, en els castells dels barons, com també en les

sumeix el pròleg («Estado de la lengua y poesía catalana») per a bastir el present article.

cabanes dels serfs; però no era encara la llengua dels savis que continuaven escrivint en llatí; mentrestant els poetes van adoptar aquesta llengua i fou sotmès a grans transformacions (M. August Despres, *Història de la literatura francesa*).

Després de citar totes aquestes autoritats, quedarà demostrat, m'assisco a creure-ho, que el francès vé del català, i que per això no hem pas de menysprear tant una llengua que han parlat els nostres pares, i que en la seva concisió i energia hauria produït obres tan admirables que aquestes que tenim a França, si el català hagués tingut les de Bossuet i de Buffon.

AL SENYOR L'ABBÉ⁶³ CLARET⁶⁴

Gràcies, estimat col·lega, gràcies per la vostra lletra al director de la *Revue des Pyrénées Orientales*, que s'ha avingut concedir-li un espai en aquesta publicació. ¿Com hauria pogut imaginar-me que en aquest segle, en aquesta vila, hi hauria un home amb prou coratge per retre aquest homenatge a la llengua catalana?

Vós ho heu vist prou clar,⁶⁵ senyor *l'abbé*, no és pas tan difícil defensar la llengua catalana. Heu refutat per endavant totes les objeccions, totes les burles amargues de persones que, com vós dieu, no en saben res d'aquest idioma. I com que heu comprès la injustícia i el tort d'aquests que voldrien

63. *Abbé*: títol que es dóna als eclesiàstics. Seria: "Al senyor Mossèn Claret".

64. *Revue des Pyrénées Orientales*, I (1842), p. 77. *L'abbé S.* podria ser Claret mateix. Josep Maria de CASACUBERTA, a "*Lo Verdader Catalá. Primer òrgan periodístic de la Renaixença (1843)*" (Barcelona: Barcino, 1956), qualifica aquesta carta de «veritable esperit renaixentista»: «Per tractar-se d'un fet interessant no tingut en compte en els treballs de conjunt sobre els inicis de la Renaixença i en els que particularment han exposat la irradiació del cant d'Aribau, consignaré ací que, l'any 1842, la "Revue des Pyrénées Orientales", de Perpinyà, publicà diversos treballs (vol. I, p. 59-60, 75-77 i 144-147) deguts a clergues que signen "L'abbé Claret" i "L'abbé S.", en lloança de la llengua catalana i propugnant el seu conreu literari pels rossellonesos. Especialment el segon dels citats col·laboradors demostra un veritable esperit renaixentista, i es complau a inserir una estrofa i mitja de l'oda *La Pàtria*; alguns elogis que fa del nostre idioma semblen inspirats per aquests versos.» D'altra banda, Antoni Rubió i Lluch (pròleg al vol. IV de l'edició de *Lo Gayter del Llobregat*, Barcelona, 1902, p. LVIII), afirma que, l'any 1843, «l'entusiasta catalanista rossellonès Antoni Puiggarí, ja coneixia els versos del "Gaiter". L'erudit rossellonès Pere Tastú, d'ençà de principis del decenni 1831-40, mantingué estreta relació amb diversos estudiosos del Principat, particularment amb Torres Amat i amb Jaume Ripoll.» Nota 2, p.10.

65. *Vós ho heu vist prou bé*: per *vous l'avez senti*; ho interpreto com «us n'heu adonat, ho heu comprès, ho heu previst.»

bandear per sempre de la societat la llengua catalana, aquesta llengua divina, com que us heu proposat de fer-ne apreciar l'elegància i l'esclat, com que voleu que el seu origen i les seves belleses siguin conegudes i justament valorades, permeteu-me d'ofrir-vos la meva cooperació.

També compto amb la benevolència del senyor director de la *Revue* per acollir els breus articles que hi voldria publicar: han de formar un tractat, escrit en català, sobre l'origen d'aquesta llengua, sobre totes les fases per les quals ha passat al llarg dels segles, sobre els escriptors que ha produït. Ja que hom es nega a escoltar i a parlar la llengua catalana, potser hom la llegirà com a distracció i lleure. Veig que hom s'esforça arreu a enderrocar prejудicis: em sentiria pagat d'haver treballat per fer desaparéixer aquell al qual potser és just d'atribuir la causa immediata de la ignorància que regna a les nostres terres⁶⁶ i de la qual ens planyem amb raó.

[Aquí hi ha un fragment de l'*Oda a la Pàtria*]

V

A la Biblioteca Menéndez Pelayo de Santander es conserven mostres de la correspondència entre Milà i Fontanals i Pere Courtal (1816-1888), mestre a la vila de Portvendres i autor de Flors del Canigó (1868) i de Dolçures (1874). En aquell moment Milà aplegava cançons i materials folklòrics per al Romanerillo catalán (1882). Aquestes cartes formen part de la correspondència que Nicolau d'Olwer⁶⁷ preparava d'aquest aplec de materials. En la primera i tercera de les cartes Courtal convida Milà a passar uns dies de vacances a Banyuls.

Biblioteca Menéndez y Pelayo.⁶⁸

I.

Banyuls-sur-mer, 17 Juin 1873

Mon cher ami,

Je profite de la rencontre de M. Dumoulin, que a habité Banyuls et que habite actuellement Barcelonne pour vous donner de mes nouvelles.

Je suis toujours dans la peine: Mon fils est retombé malade depuis

66. És a dir, si ho entenc bé: la gent del Rosselló és ignorant perquè no se la vol educar en llengua catalana, que és l'única que entén de debò.

67. *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, 2 v. Barcelona: IEC, 1922-1932.

68. Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912) fou deixeble de Milà i Fontanals (1871-1873).

quelque temps, ce qui m'occurrence bien des dépenses et bien des soucis. Je ne sais si je vous ai dit qu'il fait son surmimérariat [?] à Perpignan. Il se propose a subir les épreuves pour le baccalauriat de sciences à la session de Juillet prochain; mais je crains fort que les pertes de temps occasionnées par sa maladie ne le fassent échouer.

Vous allez être bientôt en vacances, décidez-vous à venir les passer ici. Outre ma compagnie et ma bonne amitié, vous trouverez des vos compatriotes, parmi lesquels un Monsieur, fort riche et fort comme il faut, de Barcelonne du nom de Ramon Valls, que est ici avec sa dame et toute sa famille. Je lui ai parlé de vous, et el m'a dit que, sans vous connaître particulièrement, vous vous êtes rencontrés dans une certaine réunion.

Donnez-moi bientôt de vos nouvelles, présentez mes respects a Madame Milà et acceptez une amicale poignée de main de votre affectionné.

COURTAIS

2.

[*Carta de Courtais a Milà*]

La lletra comença amb el text de la primera estrofa de la cançó «Lo Pardal», «cansó antiga, conservada per tradició», la més popular de les recordades, que ben segur Milà li havia demanat. Courtais, conegit com l'«Homero rossellonès», havia guanyat un premi en un certamen literari convocat a Besiers (carta núm. 4), al qual es podien presentar originals en qualsevol de les llengües llatines acceptades. En aquells moments encara privava el desig d'enaltir el panorama de les llengües romàniques. Courtais demana a Milà que li faci arribar a Figueres un diccionari, sense especificar-ne el títol.

Voilà, Monsieur, tout ce que je puis vous donner de mémoire : encore je ne suis pas sur de vous la donner complète, ni même de mettre l'orthographe correctement. Il existe une autre chanson très antique et très populaire dans le Roussillon, c'est celle dont je vous donne le premier couplet :

Montanyas regaladas
són las del Canigó
que tot l'estiu floreixen
primavera y tardor.
Dau-me l'amor minyona,
dau-me la vostre amor,
dau-me l'amor minyona
consuelo del meu cor.

Encore d'après l'avis del hommes les plus compétents, n'est-elle pas arriver jusqu'à nous en entier. Je ne suis pas en position de me procurer, en ce moment ce qui nous en reste; mais je vous promets de m'en occuper et de vous l'envoyer plus tard.

Quant aux chansons populaires modernes, je n'ai pu me procurer que celles-ci jointes que ne valent [?] pas la peine d'être lues.

A chaque passage des aveugles, j'achèterai les recueils qu'ils vendent et je vous les adresserai.

J'ai bien besoin du dictionnaire si vous étiez assez bon pour me le faire tenir à Figueres en me disant chez qui je pourrai le faire prendre, vous me feriez grand plaisir.

J'ai la satisfaction de vous annoncé que j'ai obtenu le prix de poésie Néo-Romane au concours qui a eu lieu à l'académie de Béziers: c'est la prière intitulée *l'Homero Rossellonés* qui a été couronné.

Tous les dialectes Néo-romans étaient admis à concourir — C'est le 21 juin de l'ascension que je dois me trouver à Béziers pour y recevoir en scéance publique la couronne d'olivier en argent.

Je compte publier mon recueil sous peu : mais avant, il me faut vérifier quelques mots doutés et il me faut un bon dictionnaire.

Je conte sur vous.

Inutile de vous dire que vous recevrez mon recueil.

Votre/tout dévoué.

Courtais.

3.

Banyuls sur mer, 24 Juillet 1873

Mon cher ami,

Je sais que vous comprenez les motifs qui me porten à insister auprès de vous pour vous engager à venir passer vos vacances chez moi.

N'hésitez pas à partir au plus tôt avec Madame Milà et tous ceux de votre famille qui viendront vous suivre; vous trouverez chez moi tout ce qu'un véritable ami peut mettre à votre disposition et vous n'aurez à faire aucune dépense.

Les vacances terminées, vous reprendrez le chemin de Barcelonne où vous rentrerez en possession de votre chaire.

Venez au plus tôt.

Votre ami qui est impatient de vous embrasser

COURTAIS

VI

Llista d'autors antologats a *Garbera Catalana*

Els autors del Principat que figuren antologats a la Garbera (1884) són Verdaguer amb quatre poemes, Àngel Guimerà (dos), al costat de les figures de Joan Alcover, Francesc Matheu, Pere de Palol, el Rector de Vallfogona, Joaquim Riera i Bertran, Rubió i Ors, Agnès Armengol (1852-1934), etc. Com hem remarcat, l'antologia de Bonafont, un cap del grup amb voluntat de mandarinatge que s'esforçava per enaltir una tradició poètica, volia demostrar, afirmar l'existència d'una escola poètica rossellonesa d'un cert gruix i entitat. No s'oblida, però, de ferbi entrar autors germans del Principat i de les Illes per tal de relligar encara més aquella mata de junc. Pel que fa als escriptors rossellonesos antologats, la majoria no superen els marges d'una literatura molt provincialista. Aquest mateix any (1884) Justí Pepratx publicava Espigas y flors i assistia, com a representant del Rosselló, als Jocs Florals de Barcelona. També la revista Ilustració Catalana del 15 de maig d'aquell any es farà ressò de les obres dels poetes catalans de França. Garbera catalana, poc crítica, més que un balanç era una tria discutible d'autors, aparador i catalitzador de les lletres rosselloneses d'aquell moment.

Taula

Lo Poll y la pussa, anònim.- Lo mirall, Jaume Collel.- Portret, Francesc Rous.- Lo cargol, J. Roure.- L'aureneta y lo pinsá, segle XIV.- Dorm!, Agnès Armengol.- Balada, Joaquim Riera.- Pregaria del pobre, Miquel Costa.- [Fragment d'un poema] de J. Izart.- En Llátzer y lo ricás, Pau Ferriol de Ceret, Justí Pepratx.- Lo roure vestit, J. Roure.- La mustela y la fura, l'abbé Boixeda.- La cardina, Boher.- Un rabe fregit, Pau Estorch.- Al Rosselló, Pere Talrich.- La Boja, F. Marteau.- Lo gitano, Apel·les Mestres.- Horas hi ha en la vida, Rubió.- Amor de mare, J. Verdaguer.- La dida del infant, Àngel Guimerà.- L'infant malalt, Agnès Armengol.- Vive Banyuls!, Francesc Rous.- A una cuynera de Prats-de-Molló, J. Boixeda.- Montanyas del Canigó, popular.- Lo bés del mort, A. Guimerà.- Del roure vestit confusió, Boher.- La dona forta, Antoni Jofre.- L'eurà y lo roser, Pere Courtal.- Lo rey Herodes, tradició popular.- Lo bateig, segle XIV.⁶⁹ Lo missatge, J. Pepratx.- L'ayguedera falsa, Gabriel Boixeda.- Portret, F. Rous. Elevació, Boher.- Nadal!, F. Rous.- Bateig de santa Barba, Lo Rector de Vallfogona.- Dins de un mort, J. Guibernau.- Be'm play, segle XII.⁷⁰ Morta, Francesc Matheu.- Quina terra, lo Rosselló!, Francesc Marteau.- Per qué no se fùma dins lo Cel, Boher.- La

69. Cançó dels segles XVIII-XIX.

70. Fragment del poema de Bertran de Born (1140-1215).

rosa marcida, Jacinto Verdaguer.- *Pobre mare!*, F. Rous.- *Cansons de la nostra terra*, X.- *Lo rossignol y la rosa*, X.- *Duas flors*, Pere de Palol.- *La cigale y la formiga*, J. Pepratx.- *L'home sol sap qui sou!*, M. Alcover.- *La barretina*, J. Verdaguer.- *Al Roselló!*, P. Talrich.- *Als poetas catalans*, J. Verdaguer.- *Lo pardal*, popular.- *Montanyas regaladas*, popular.

VII

Pròleg a la *Grammaire catalane* de Saisset

Albert Saisset. *Grammaire catalane suivie d'un petit traité de versification catalane*. Perpinyà: Imprimerie de Ch. Latrobe, 1894, p. 5-8.

Saisset publica aquesta gramàtica amb un breu tractat de versificació, pensant només en la llengua, ja molt deturpada, que en aquell moment es parlava al Rosselló. Tot i els esforços dels revolucionaris francesos uniformadors (una sola nació, una sola llengua) de voler liquidar els «patuesos», aquests encara resistien, malgrat els dialectalismes i vulgarismes. Saisset errava quan afirmava que al segle XIII, el català havia aturat la seva creixença com a llengua de cultura, i que al segle XIX era només un parlar popular provincial, molt diferent del que llavors es parlava a l'altre costat dels Pirineus. El català ja no era útil per a difondre el contingut de totes les branques del saber. D'aquí la importància del seu registre còmic en poesies, faules i monòlegs en el qual excelleix. Després de cantar els mèrits de la llengua nacional, el francès, afirma que el català és una llengua abundosa d'expressions vives i enèrgiques («et que le français ne peut rendre que faiblement, au moyen d'une périphrase»). Cal, doncs, estudiar el català només amb aquesta peculiar ortografia afrancesada, corrupta, amb la qual donava un mal exemple a lectors i escriptors dels sectors més populars. Amade ja va comentar les imperfeccions d'aquesta gramàtica poc respectuosa i el perill que representava per al futur de la nostra llengua.⁷¹

Note de l'autor

Souvent nous avons entendu des étrangers regretter l'absence d'une grammaire et d'un vocabulaire qui leur permettent de s'initier à cette langue catalane que se parlait autour d'eux. D'autre part, maint Roussillonnais, qui l'a pratiquée dès l'enfance, ne sera-t-il pas bien aise d'en trouver les principales règles exposées sous une forme didactique, et plus d'un de

71. Jean AMADE. «Deus Grammaires Catalanes en Roussillon». *Revue Catalane*, 1909, p. 359-364.

nos jeunes gens, élevé loin du pays, et y retournant vers la vingtième année sans presque rien connaître du langage spécialement usité dans la «petite patrie», n'expriment-ils pas le même vœu?

C'est pour y répondre que, malgré le peu d'attrait d'une pareille tâche, nous avons voulu l'accomplir. Nous y avons été encouragé d'ailleurs par cette satisfaction intime de contribuer à faire mieux connaître et mieux apprécier une langue, que quelques-uns, ignorant ses vraies ressources, affectent de dédaigner, dont certains autres, se posant en devins de malheur, n'hésitent pas à prédire l'irréversible décadence, même la fin prochaine, que aurait pour cause son absorption complète par la langue française.

A ces sinistres prophéties nous ne voulons point ajouter foi:

En 1793, un groupe de conventionnels, ayant à sa tête l'abbé Grégoire, fit une guerre acharnée aux patois, dont ils avaient juré la perte; un siècle a passé, les patois ne s'en portent pas plus mal, et il est à croire que pas mal d'eau coulera encore sous le «Pont-de-la-Pierre», avant que la «lessiveuse» de Saint-Jacques, que le «travailleur» de Saint-Mathieu, que le paysan de nos montagnes aient désappris le catalan. Charles-Quint disait «qu'un homme vaut autant d'hommes qu'il sait de langues». Tout Roussillonnais vaudra longtemps deux hommes.

Il est un point que nous tenons essentiellement à bien préciser: *cette grammaire s'applique au catalan tel qu'il se parle aujourd'hui en Roussillon.*

Il diffère assez sensiblement de celui qui y avait cours aux siècles précédents, et plus encore de celui actuellement en usage de l'autre côté des Pyrénées.

Au seuil du XIIIe siècle, le catalan, comme tous les parlers provinciaux du Sud de la France, se trouva arrêté dans son développement à la suite de la guerre des Albigeois, que fit un véritable écrasement des provinces du Midi par celles du Nord, et assura définitivement la suprématie du français, qui devint la langue officielle, nationale.

Il est demeuré depuis à l'état de langue populaire, et, en cette qualité, il ne saurait avoir la prétention de s'adapter à toutes les branches de connaissances humaines: étranger aux arts, aux sciences, aux spéculations de la philosophie, impropre à formuler des considérations abstraites et générales, il ne peut se mouvoir que dans le domaine du sentiment et des idées ayant un caractère matériel et concret. Mais il se recommande par d'autres mérites et par d'autres qualités.

Aux XVIIIe siècle, la langue française scrutée, remaniée, réformée dans tous les sens, y perdit en pittoresque et en vigueur ce qu'elle gagna d'autre part en élégance ; on n'y retrouva plus ces expressions si imagées dans leur concision, qu'on remarque, à chaque page, dans les écrivains du siècle précédent, dans Rabelais, dans Marot, dans Montaigne. Le catalan, resté en dehors de ce travail d'épuration, a conservé, avec un soin jaloux, le riche patrimoine de mots dont il fut doté, tant par les habitants qui occupaient

le Roussillon aux origines les plus lointaines, que par les peuples, si nombreux, et si différents de race, de langue et de mœurs, qui l'occupèrent tour à tour et y exercèrent plus ou moins de temps leur empire.⁷²

Aussi le catalan abonde-t-il en expressions énergiques, en fortes onomatopées, en images d'une vive originalité, en métaphores hardies, en comparaisons qui frappent l'esprit par leur saisissante justesse, en termes qui, d'un seul trait, font une peinture, et que le français ne peut rendre que faiblement, au moyen d'une périphrase.

Voilà pourquoi, à tous les degrés de la société roussillonnaise, le catalan compte des amis fidèles et de fervents admirateurs; voilà pourquoi il saura vivre et prospérer.

VIII

Un Tal (Albert Saisset). Nota proemial de Pierre Vidal a *Perpinyanenes*. Barcelona: Biblioteca Popular de «L'Avenç», 1910, p. 5-9 i 101-102. [Fragments]

Pierre Vidal va publicar a L'Avenç, una antologia de poemes costumistes, humorístics, de Saisset, segons ortografia i normes d'aquella colla que endegava una «campanya lingüística». Vidal constata com a inicis del segle XX, el català al Rosselló ja era descuidat i menyspread. Malgrat les imperfeccions de Saisset, sense assolir uns resultats estètics gaire estimables, aquest autor va saber recuperar una poesia costumista, folklòrica, escrita amb bonhomia, farcida de pintoresquismes, que s'allunyava dels esquemes prefixats.

[...] En Saisset escribia el català tal com se parla pels carrers de Perpiñà i pels entors de la vila. Ja feia temps que els rossellonesos, a excepció d'alguns literats i erudits, no escrivien pas pus la llura parla materna: la llengua catalana era descuidada i menyspreada com forma literària per los mateixos que la parlaven a casa o pels carrers. En Saisset, doncs, va pensar que si escrivia el català literari dingús no'l llegiria: això fa que no solament va usar lo català popular de Perpiñà, força adulterat pel francès, més encara va emplear l'ortografia francesa, escrivint-hi los mots catalans tal com se pronuncien al Rosselló.

Alguns dels seus amics, literats i crítics, formant un petit círcol de personnes enteses, intentaren de li fer comprendre que això era una veritable revolució, qui seria nefasta per l'esdevenir. Ell no volia entendre res i

72. Les Ligures, les Ibères, les Sordons et les Cerrétans, les Gaulois, les Romains, les Francs, les Sarrasins, les Wisigoths, les rois d'Aragon et de Majorque.

responia: -Jo no som pas un felibre: el meu desig és d'ésser comprès del poble, de l'amusar, i, si és possible, de li fer oblidar, no fos que per un moment, les amargures d'aquest món.

I, de fet, lo poble'l comprenia ben bé. No ha pas fet deixibles, mes les seues obres enclouen l'expressió saborosa i tipica del Rosselló. Queda en Saisset una de les figures les més simpàtiques, les més atractives, que hem tingut. L'ensembs dels seus escrits constitueix un quadro curiós i exacte de les costums i tradicions locals. L'exit de la literatura catalano-rossellonesa creada per en Saisset lo varen fer dues qualitats que l'autor posseïa perfectament: l'observació i la senzillesa. Dingús no ha sapigut agafar i expressar com ell la bona humor i la finesa del rossellonès: tots los tipos que ha posat en escena son d'una absoluta realitat. Les poesies catalanes d'en Saisset bastarien a l'istoriador per retracar lo caràcter, les costums i lo llenguatge dels abitants de la plana del Rosselló durant la seconda meitat del segle xix. Si no ha pas fet progressar la llengua catalana, ha restaurat l'esperit popular català en lo seu país. Aquesta es la nota característica den Albert Saisset.

En Saisset, o Un Tal, va morir a Perpinyà, lo dia 14 d'Agost de l'any 1894, a l'edat de 52 anys.

Nota de l'editor Joaquim Casas Carbó

Advertiment

El sistema ortogràfic adoptat en aquest volum és el mateix empleat en la nostra *Biblioteca Popular* per als textes contemporanis del Principat, del Regne de València i de l'arxipèleg.

L'estrucció del llenguatge popular de Perpinyà usat per en Saisset cab perfectament dins l'amplitud de la nostra grafia usual. Solament una peculiaritat del català nor-pirenenc ha calgut fer notar gràficament. Aquest fa sentir una u tònica en un gran nombre de mots on el català sud-pirenenc fa sentir una o tònica tancada. Això fa que consonin en el text perpinyà d'en Saisset paraules que en el sud-pirenenc tenen o tònica tancada amb altres que·y tenen u, unes i altres pronunciant-se u en rossellonès. En aquests casos, per no desfigurar massa els mots, s'ha conservat la o sobreposant-hi un accent circumflex. Doncs ô en aquest text quan apareix en síl·laba rimant equival a u. Ex.: «amunt», «segòn»; «puny», «bôny»; «menuts», «tôts». Fóra de mots que rimin, l'accent circumflex posat sobre una vocal no representa altra cosa sinó una contracció profuint la supresió d'una consonant o d'un grupo de sòns. Ex.: «papê» per «paper»; «posâ» per «posar»; «lluî» per «lluir»; «vôs» per «vols»; «mî-l-qui» per «mira-l-aquí», etc. J. C. C.